ÇAĞDAŞ İSLÂM DÜŞÜNCESİ

ÇAĞDAŞ İNSANIN AÇMAZI

MUHAMMED BÂKIR ES-SADR

Tercüme; Melikşah Utku

2. BASKI

Bilge Adam

ÇAĞDAŞ İSLÂM DÜŞÜNCESİ

ÇAĞDAŞ İNSANIN AÇMAZI

MUHAMMED BÂKIR ES-SADR

Tercüme; Melikşah Utku

Çoğunluk ilkesine dayanan Kapitalizm'de azınlıkların söz hakkı yoktur. Siyasi hürriyet ve herkese seçme seçilme yetkisi verilmesine rağmen, oylama sistemi çoğunluğun çıkarları ve istekleri yönündedir. Hükümeti ve kanun koyucu güçleri elinde tuttuğu, maneviyatın hiçe sayıldığı böyle bir düzende azınlıkların, çoğunluğun kendi hesaplarına çıkardıkları kanunlara uyması gerekir. Kim onların çıkarlarını düşünecek? Kim onları kötü muameleden veya toplu katliamdan koruyacak?

Böyle bir toplumda despotizm, adaletsizlik ve başkalarının hak ve hürriyetlerine tecavüzlerin artması çok normaldir. Eskiden tek bir kişi bireylerin haklarını gasbederdi, oysa şimdi bu işi kutsal çoğunluk yapıyor.

2.90 YTL

Bandrol Uygulamasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 5.madde ikinci fıkrası gereğince Bandrol taşıması zorunlu değildir

Bilge Adam

ISBN 975-8692-12-7

9 789758 692125

ÇAĞDAŞ

İNSANIN AÇMAZI

Muhammed Bâkır es-Sadr

Tercüme
Melikşah Utku

Bilge Adam

ÇAĞDAŞ İNSANIN AÇMAZI

Muhammed Bâkır es-Sadr

Tercüme
Melikşah Utku

Bilge Adam

Bilge Adam **14**
Düşünce **6**

© Bilge Adam Yayınları

Kitabın Adı
Çağdaş İnsanın Açmazı

Yazarı
Muhammed Bakır es-Sadr

Tercüme
Melikşah UTKU

Yayın Editörü
Mustafa İNCE

Yayına Hazırlık
Mehmet Fatih YOKSUL

ISBN; 975-8692-12-7

1. Baskı; Akabe Yay. Ocak 1989
2. Baskı; Bilge Adam Kasım 2006

Kapak Tasarım
Erdal YILDIZ

Baskı ve Cilt
İstanbul Maatbası

Bilge Adam Yayınları
Aydın Talay Belediye Yer Altı Çarşısı
No; 2/4 Beş yol / VAN
TEL; 0432 215 24 32 FAX; 0432 212 10 42

İÇİNDEKİLER

MUHAMMED BÂKIR ES-SADR ÂLİM, MÜCAHİT, ŞEHİT.....7
BİRİNCİ BÖLÜM 17
ÇAĞDAŞ İNSANIN AÇMAZI 17
TOPLUMSAL SORUNLARIN ÇÖZÜMÜ.....20
MARKSİST ÇÖZÜM 20
İKİNCİ ALTERNATİF 23
BİLİMSEL VE TOPLUMSAL DENEYLER ARASINDAKİ FARKLAR 24
SOSYAL DENEYLERLE BİLİMSEL DENEYLER ARASINDAKİ FARKLAR 24
DEMOKRATİK KAPİTALİZM;.....31
DÖRT ÖZGÜRLÜK 31
SİYASAL ÖZGÜRLÜK.....31
EKONOMİK ÖZGÜRLÜK 32
FİKİR ÖZGÜRLÜĞÜ 33
KİŞİSEL HAK VE HÜRRİYETLER.....33
KAPİTALİZM VE MATERYALİZM 34
KAPİTALİZMİN YAN ETKİLERİ.....37
İKİNCİ BÖLÜM.....41
SOSYALİZM VE KOMÜNİZM.....41
KOMÜNİZM PRENSİPLERİNİN DEĞİŞTİRİLMESİ 45
KOMÜNİZME ELEŞTİREL BİR BAKIŞ.....47
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....51
İSLAMİ AÇIDAN SOSYAL PROBLEM VE ÇÖZÜMÜ.....51
BU FİKİR NEDİR? 53
PROBLEMİN ÇÖZÜMÜ.....56
DİNİN MİSYONU 60
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....65
İSLAM'DA ÖZGÜRLÜK VE GÜVENLİK 65
KAPİTALİST KÜLTÜRDE ÖZGÜRLÜK.....68
İSLAM'DA ÖZGÜRLÜK 71
KİŞİSEL ÖZGÜRLÜK 73
TOPLUMSAL ÇERÇEVEDE ÖZGÜRLÜK.....77
İSLAM VE KOMÜNİZMDE SOSYAL GÜVENLİK 84
İSLAM ve DEĞİŞEN HAYAT 86
İSLAM İKTİSADINDA GENEL İLKELER 87
İSLAM TOPLUMUNUN EKONOMİK YAPISI.....95

MUHAMMED BÂKIR ES-SADR

ÂLİM, MÜCAHİT, ŞEHİT

MUHAMMED BAKIR ES-SADR
ÂLİM, MÜCAHİT, ŞEHİT[1]

"Babalarımın ve atalarımın halkı, sizi temin ederim ki sizlerle birlikteyim ve sorunlarınız benim sorunlarımdır. Zor anlarınızda sizi yalnız bırakmayacağım ve Allah yolunda mutluluğunuzu sağlamak için kanımı son damlasına kadar akıtacağım." Dediği gibi de yaptı. Bu sözler, Bağdat'ta, 9 Nisan 1980'de Baas rejimi tarafından idam edilmeden kısa bir süre önce *Ayetullah Muhammed Bakır es-Sadr* tarafından Irak halkına söylenmişti.

Aralarında 1920 Irak Devrimi'nin en önemli liderlerinden biri kabul edilen *Seyyid Muhammed es-Sadr*'ın da bulunduğu bir ulema ve mücahid ailesinden gelen *Seyyid es-Sadr*, 1934'de Kazımeyn kentinde doğdu, Müçtehid olan dedesi *Seyyid İsmail es-Sadr*, önde gelen bir fıkıh ve usul âlimiydi. Annesi ise ünlü el-Yasin ailesindendi.

Yetenekli bir âlim olan babası *Seyyid Haydar es-Sadr*'ın 48 yaşında ölmesiyle daha 4 yaşında yetim kalan *Seyyid es-Sadr*, gelişim yıllarında, babaları öldüğünde 12 yaşında olan ağabeyi İsmail'den ve annesinden etkilendi. Kısa bir süre ilkokula devam ettikten sonra *Seyyid es-Sadr* devam edeceği eğitim sistemini seçmek zorunda kaldı. Bazı akrabalarının "resmi eğitime devam etmesi gerekir" şeklindeki tekliflerine rağmen annesi-

---

[1] Dünya ve İslam Dergisi, *Hasnain Walji*, Çev: *Mehmet Uzun*, 9 Nisan 1980'de Baasçı zalimler tarafından şehit edilen *Ayetullah Muhammed Bakır es-Sadr'ın* mücadeleci kişiliği, keskin zekâsı ve çözümlemeci (analitik) düşüncesi, İslami ideolojiye yeni bir boyut kazandırırken kanı Irak İslam Hareketiyle birlikte diğer İslam ülkelerindeki hareketleri de beslemiştir.

nin güçlü ısrarlarıyla babasının ve dedelerinin yaptığı gibi medrese eğitimi görmeye karar verdi.

Arapça öğrenmek ve temel dini eğitimi almak için Kazımeyn'de *İmam Cevad*'ın okullarından birine girdi. Kazımeyn'deki el-Yasin Hüseyniye'sinde İmamların hayatları üzerine ders veren usta bir hatip olmuştu. Sanki kimlerin yanında olduğunu göstermek istercesine okulundaki fakir öğrencilerin yaptığı gibi yalnız ekmek ve peynir yiyerek bir süre de insanlar arasına pek çıkmadığı söylenir.

Bu genç yaşında bile tarihi gerçekleri kabul ederken aklını ender rastlanan bir şekilde kullanır ve tarihçilerin yorumları üzerine uzun uzadıya düşünürdü. Kendi tarih görüşünü oluştururken, yararlanmak üzere olaylardan ve yapılan yorumlardan bol bol not çıkarması ile tanınırdı.

Olayların doğal gidişatı, bu kadar başarılı bir öğrencinin Necef'e gitmesini gerektiriyordu ve öyle oldu. *Seyyid es-Sadr* on iki yaşında fıkıh, usul ve diğer İslami ilimlerin en üst düzeyde eğitimini almaya başladı. *Şeyh Murtaza el-Yasin* ve diğer mercilerin gözetimi altında, kısa sürede diğer konularda uzmanlaştığı gibi, asli kaynaklardan şer'i hüküm çıkarma yeteneğini de kazandı. On yedi yaşındayken [yayımlanan] ilk kitabını yazdı; 'Tarihte Fedek'. Bununla birlikte daha Kazımeyn'de iken 'İlâhî İdeoloji' isimli kitabı yazmaya başladığını, 'Tarihte Fedek'in dipnotlarından anlıyoruz.

Seyyid es-Sadr'a göre Fedek yalnızca basit bir toprak parçası sorunu, ya da toprak kaybı değildi. Bu olayda temel bir ilke vardı ve bunun insanlar tarafından göz ardı edilmesi sonradan ümmetin bütününe yönelik zararlı sonuçların çıkmasına sebep olmuştu. Fedek konusunda gördüğümüz bu sosyopolitik yaklaşım *Seyyid es-Sadr*'ı diğer düşünürlerden ayıran ve etkisinin dini ve entelektüel kurumların bütün katmanlarına yayılmasını sağlayan bir yenilikti.

Gençliğinin erken dönemlerinde düşünsel yetenekleriyle önem kazanıp tanınan *Seyyid es-Sadr*, hemen bunu takip eden devrede usul ve fıkıh âlimi olduğu kadar keskin zekâlı bir düşünür olarak da kendini gösterdi. O'nun gelişimini sağlıklı bir şekilde izleyebilmek için hayatını üç kısımda incelemek gerekir;

A-İçtihat öncesi
B-Müçtehitlikten Merciliğe
C-Mercilikten Şehitliğe.

Bu ayırım çerçevesinde *Seyyid es-Sadr*'ın bir düşünür ve toplumu değiştirmenin gereğini kavramış bir insan olarak değerlendirilmesiyle yazılı eserlerinden daha sağlıklı yararlanılabilir. Fakat böyle bir değerlendirmeye girişmek, sınırları aşacağından sadece tüm hayatı göz önüne alındığında çok dikkat çeken ve *Seyyid es-Sadr*'ın gelişimini açıkça vurgulayan kesitler üzerinde durabileceğiz.

Büyük amcası *Şeyh Muhammed Rıza el-Yasin*'in ölümünden sonra hiç bir müçtehidi taklid etmediği söylenir. Bu da gösteriyor ki 16 veya 17 yaşlarında içtihad düzeyine ulaşmıştı.

Genelde, bütün büyük ulema birçok öğretmenden ders almıştır. Buna rağmen Havza'da bir öğrenci olan *Seyyid es-Sadr* çok az sayıda öğretmenden eğitim almasıyla onlardan ayrı bir özellik gösterir. Sadece üç öğretmeni olmuştur; *Şeyh Muhammed Rıza el-Yasin, Seyyid el- Hu'i* ve abisi *Seyyid İsmail es-Sadr*. Bunun nedeni bireysel çalışmaya olağanüstü iştahlı olmasıdır. Derslerden sonra odasına çekilir ve bazen günde 18 saate varan uzun bireysel çalışmalar yapardı. Sorunların çözümünde başkalarının yardımını istemekten ziyade, anlayışını derinleştirene kadar ya da şaşırtıcı yeni çözümler bulana kadar uzun uzadıya düşünür, çözümlemelere giderdi.

Yaptığı yorumlarda her zaman ön planda olan "Ne Yapmalı?" sorusu, *Seyyid es-Sadr*'ın ümmetin gereksinimlerinin farkında olduğu gerçeğini açıkça gösteriyordu. Yeni çözümlemelerle çağın sorunlarına cevap verilmesi ihtiyacı duyulduğunda, üstün kavrama yeteneği ve ileri görüşlülüğü *Seyyid es-Sadr*'ı doğal bir seçenek olarak ortaya çıkardı. Böylece farklı çıkarlara yönelik dış tesirlerle gittikçe karışan ve yozlaşan ümmetin sorunlarına çözümler bulmak amacıyla, O'nun yaşıtı ve O'ndan yaşlı diğer âlimler de *Seyyid es-Sadr*'a başvurdular. Eserlerinden de gözlenebileceği gibi yalnız fıkıh ve usul ilminde değil; çok geniş bir sahada felsefe, iktisat, sosyoloji, tarih hatta tarihsel ve diyalektik materyalizm üzerine çalışmalar yapmıştır.

50'li yılların sonlarına doğru, Arap dünyası sosyalist ve kapitalist eğilimlerin, toplumun siyasi ve ahlaki yapısını tehdit eden şiddetli çarpışmalarına sahne olurken, *Seyyid es-Sadr* eşsiz kavrama yeteneğini kullanarak yazılarıyla, devam eden bu gidişe karşı hareket geçti. Özellikle Irak monarşisinin yıkılıp komünizmin bir seçenek olarak topluma sunulmasına karşılık bu tehlikenin önünün alınmasında büyük etki yapan, açık ve köklü bir komünizm eleştirisi yaptı.

1959'da büyük merci *Ayetullah Seyyid Muhsin el-Hâkim*'in isteğiyle var olan ideolojilere İslami bir eleştiri getiren ve İslam'ın onlardan farklılık gösteren yönlerini belirten ünlü kitabı İslam ve Filozofi'yi[2] yazmaya başladı. Özellikle gençlik üzerinde büyük etki yapan kitap Bağdat'taki sansür kurulu tarafından yasaklanınca basımına Lübnan'da devam edildi.

Yirminci Dünya Komünist Partileri Kongresi'nde, *Ayetullah Muhsin el-Hâkim'in* fetvasının Orta Doğu'da komünizmin yayılmasını elli yıl geciktirdiğinin açıklanması, aslında *Seyyid es-Sadr*'ın kitabından esinlenen ulema hareketinin etkisinin dolaylı yoldan ortaya konmasıydı. Çünkü bu kitapta, sözü edilen 'Komünizm küfür ve irtidattır' fetvası düzenli ve ayrıntılı bir şekilde işlenmişti.

İslam ve Filozofi'den sonra *Seyyid es-Sadr* Müslümanlara benimsetilmeye çalışılan Marksist ve Kapitalist ekonomi sistemleri üzerine eğilerek 'Ekonomimiz'[3] adlı eserini yazdı. Bu kitapta kapitalizmin ve sosyalizmin köklü eleştirilerini yaptı ve genel hatlarıyla İslami bir ekonomi modeli çizdi.

Bu iki kitap [İslam ve Filozofi/Ekonomimiz] *Seyyid es-Sadr*'ın iyi bilinen eserlerinden olmalarına rağmen, şüphesiz O'nun üstün kavrama yeteneğinin fark edilebileceği yegâne eserler değildirler. Gerçekten de yukarıda adları geçen kitapların ümmetin, karşılaştığı tehlikelerin önünün alınmasında oldukça önemli etkisi olmuşsa da aslında onu zamanındaki düşünürlerden farklı kılan diğer eserleridir.

Örneğin usul üzerine verdiği derslerin derlenmesinden oluşan 'Fıkhi Delillerin Çatışması', yine tartışmalarından derlenen 'Yazılı Deliller' ve "Urvetu'l Vuska Üzerine Çalışmalar"

---

[2] Türkçesi için bkz: *İslam ve Filozofi*, Hicret Yayınları, İstanbul, 1979.
[3] Türkçesi için bkz: *İslam Ekonomi Doktrini*, 2. Baskı, Hicret Yay. İstanbul, 1979.

adlı kitapları *Seyyid es-Sadr*'ın tarih boyunca üzerlerine bolca yorumlar yapılmış olan klasik konulara getirdiği yeni yaklaşımı net bir şekilde yansıtmaktadır. Allah'a iman ile bilimsel araştırmanın ortak mantık temellerini ortaya koymayı hedefleyen 'Kıyasın Mantıki Temelleri' [el-Usul el-Mantıqıyyeli'l İstiqra] adlı eserinde kıyas üzerine yapılan tartışmaları aşarak yeni bir çığır açtığı söylenir.

Düşüncede çok derin ve birçok konuda uzmanlaşmış olmanın yanında, iyi bir davetçi olan *Seyyid es-Sadr* toplumun bütün katmanlarını etkiledi ve düşünceleri hızla yayıldı. Havzada hâkim olan eğitim seviyesinden başlayarak, öğrencilerine daha ileri düzeyde İslami ilimler üzerine dersler verdi. Bir yandan öğrencilerinde toplumun ihtiyaçlarına karşı duyarlılık oluşturmaya çalışırken öte yandan da onları pratik uygulamalar için hazırladı. Eğitim hayatında çok az öğretmen olduğu halde, hemen hemen bütün Müslüman ülkelerden kalabalık bir öğrenci grubu O'nu izledi.

İleri düzeydeki İslami ilimlerin kuralları ve yöntembilimi üzerine yaptığı çalışmalarla kendisini oldukça yetkinleştirmesine rağmen, eserlerinde halk dilini kullanmaya devam etti ve bundan hiç vazgeçmedi. Çünkü yazarken halkın anlama düzeyini ve maruz kaldığı dış etkileri her zaman göz önünde bulunduruyordu. Herhalde bunu Şehidin kendi kelimeleri daha iyi anlatıyor;

"Yaşadığımız şu devirde Müslüman aydınlar ile halkın kavrama düzeyi arasında derin bir uçurum var. Gerçekten de birçok kişi için, büyük çabalar harcamadan Müslüman aydınların o çok yüksek düşünce seviyesine ulaşmak oldukça zor. Bu yüzden okuyucunun İslami bakış açısının o eşsiz niteliğini fark edebilmesi için bu seviyeye yükselmesini sağlayacak bir dizi kitapla işe başlamak kaçınılmazdı."[*el-insan el-Muasır ve'l Müşkilatu'l İçtimaiyye*].

Gerçekten de bu doğrultuda hareket eden *Seyyid es-Sadr* İslam Okulu' adı altında bir dizi eser verdi. Bu eserlerin sonuncusu şehidin daha önceki 'İslam ve Filozofi' ve 'Ekonomimiz' adlı kitaplarında yer alan konuların daha açık bir şekilde okuyucu kitlesine sunulmasıydı. Fakat bu dizinin 'Çağdaş İnsan ve Toplumsal Sorunlar' adını taşıyan kitabı, İslam ve Filozofi'den

bazı kısımlar içermesine ek olarak 'Çağdaş İnsan ve Toplumsal Sorunları Çözme Yeteneği' ve 'Özgürlük ve Güvenliğe İslami Bir Bakış' başlıklı yazıları da kapsıyordu. Bu konulara 'el-Mursil, er-Resul, er-Risale' adlı eserinde de değinen *Seyyid es-Sadr*, kitabın önsözünde okuyuculara şöyle sesleniyordu;

"Son iki yüz yıldır insan aklı modern düşüncenin etkisiyle özgürlüğünden ve saflığından çok şey kaybetti, özellikle modern düşünceden ve O'nun kendine has araştırma yönteminden bazı bilgiler edinenler için 'kanıt' çok zaruri hale geldi. Basit ve açık kanıtlar sunularak ortadan kaldırılabilecek olan bu durum üzerine çalışmalar yapılsaydı, insan aklı özgür kalmış olacaktı. Önümde iki seçenek vardı; Ya modern düşünceyle teması olmamış sadece basit yanıtlar isteyen özgür akıllı insanlar için yazacaktım ya da modern düşünceyle tanışık, teolojiye karşın az ya da çok onun fikri temellerini ve davranış kalıplarını kabul etmiş insanlar için. İkinci gruba seslenmenin daha uygun olacağına karar verdim."

'İçtihadın Gelişimi' isimli risalesinde içtihadın işlediği alanla ilgisini göz önünde bulundurarak gelecekte alacağı yön ve ortaya çıkması muhtemel sorunlar üzerine görüşlerini bildiren *Seyyid es-Sadr*, aynı eserde içtihadın amacını da' Müslümanların, tevhid doğrultusunda, çağdaş toplum yaşamına uyum göstermelerini sağlamak' şeklinde tanımlıyordu. Teorik açıdan bakıldığında içtihadın bireysel ve toplumsal düzeylere eş önem vermesi gerektiğini ileri süren *Seyyid es-Sadr* bir zorunluluk olmadığı halde, içtihadın tarih de genel olarak bireysel düzeyde tutulduğunu ve bunun da tabii olarak içtihadın uygulama sahasını daralttığını söylüyordu.

Özellikle yabancı güçlerin İslam ülkelerinde hâkimiyet kurarak, İslami hükümleri kendi düşünce sistemlerine dayalı kanunlarla değiştirmeleriyle, İslam'ın artık sosyal hayattan çekilmiş olduğunu açıkça ortaya koyan *Seyyid es-Sadr*, bunun neticesinde de fakihlerin bireysel alanda çözümler önermek zorunda kaldıklarını söyledi. Böyle olunca da, bireysel hareketlerin hükümlere uygun olması için kanuni düzenlemeler yapılmasına rağmen toplumsal sorunlar olduğu gibi çözülmeden kaldı. Örneğin, banka işlemlerine her ne şekilde meşru bir düzenleme getirilirse getirilsin tefecilik, sosyo-ekonomik hayatın

bir parçası ve ileri düzeyde toplumsal bir sorun olarak devam ediyordu.

Birçok fikir adamının aksine *Seyyid es-Sadr* düşüncelerini eyleme dönüştürmek için çok çaba harcadı. En çok etkili olduğu bölge olan Havza'da başlayan tartışmalar vasıtasıyla, çağdaş sorunlara çözüm ararken ısrarla daha geniş bakış açısına sahip olmanın gerekliliği üzerinde durdu. Ve geleneksel eğitim programına ek olarak yeni toplumsal oluşumlara da önem verilmesi gerektiğini öğrencilerine verdiği derslerde sıkça vurguladı.

Mercii olarak gittikçe artan önemi, neredeyse Müslüman ülkelerdeki birçok âlim ve aydının dikkatlerini çeken fetvalarını gölgede bırakmıştı. Gerçekten de 'er-Risala el-Ameliyya' adında fetvalarını içeren kitabı basılmadan önce bile fıkıh konularında O'nu takip eden birçok insan vardı. En son olarak yazdığı, aynı konuda yazılmış eserlerden biçim ve sunuş da farklılık gösteren 'Fatava el-Vadhiya adlı eseri sağlam delillere dayanan çok açık ve pratik bilgiler içeriyordu ve bu eserde de O'nu karakterize eden, bütün yazılı ve sözlü ifadelerinde hâkim olan, halkla iyi iletişim kurma özelliği çok belirgindi.

Sosyo-politik konuları, ele alış şeklinin açıkça gösterdiği gibi O'nun bakış acısı mezhep ayrılıklarının üzerine çıkmıştı ve bu yüzden de O'nun etkisi bir mezhebin taraftarları arasında sıkışıp kalmadı. Aksine bütün Müslüman ülkelerde eserlerinin referans gösterilmesi, O'nun Müslümanlar üzerindeki büyük etkisini yeterince ortaya koymaktadır. Irak siyasal hayatının önemli simalarından *Seyyid es-Sadr*'ın arkadaşı ve yardımcısı *Davud Attar*'ın anlattığı şu olayda da bunu açıkça görüyoruz;

"Ekonomimiz adlı eserin yayımlanmasından sonra, Mısırda bir âlim elinde kitabın bir kopyasını sallayarak, Ezher ulemasının kapılarını vurdu ve onlara şöyle seslendi; 'Artık çağdaş ekonomi ile ilgili sorunlar üzerine çalışmak size vacib değil, çünkü bu kitabın yazarı herkes için vacib-i kifaye olanı yerine getirdi."

Şehid es-Sadr'ın toplumsal konulara yönelik eşsiz duyarlılığının insanlar üzerindeki etkisi sadece Havza'da ve aydınlarla sınırlı değildi. O üstün kişiliği ile aydınların, dini eğitim alan öğrencilerin, siyasal eylemcilerin ve büyük ölçüde de halkın

bakışlarını üzerinde toplamıştı. Sanki birçok kolu olan bir nehir gibi, yabancı güç ve ideolojilerin dolaylı/dolaysız etkilerine, yönetimlerine karşı direnen bütün grupların eylemlerini yönlendirmeyi başarmıştı. Kendini hangi biçimde sunarsa sunsun küfre karşı savaşmak ve Allah'ın dinini hâkim kılmak için İslami güçleri adlarına bakmaksızın bu yolda cesaretlendirip harekete geçirmeğe çalışmıştı. Ve belki de hepsinden önemlisi onların net ve kesin bir şekilde kendilerini ortaya koymalarını sağlamıştı. Hatta *Şehid es-Sadr*'ın İslam mirasına katkılarının Irak İslam Hareketi'ni de şekillendirdiğini ve onun şehadetiyle güçlenmiş olarak Hareketin gelişmekte olduğunu söylemek, herhalde onun büyük etkisini abartmak değildir.

Yapılacak her türlü muhalefetin çok ciddi ve zalimce karşılıklar göreceği apaçık olduğu halde, siyasal eylemin de merci olarak yerine getirmesi gereken bir sorumluluk olduğuna inanan *Seyyid es-Sadr*, Irak yönetimini elinde bulunduran Baas Partisi'ne karşı açık muhalefette bulundu. O'na göre bir insan ister filozof ya da âlim olsun, isterse merci olsun, yapabileceği hiç bir fedakârlık Müslümanlar üzerinden zulmü kaldırmaktan daha büyük olamazdı ve kendisi de Müslümanların duyarlılığını artırmak için gerekiyorsa can vermenin şart olduğuna inanmıştı.

Yaşadığı zamanın ve daha ileri zamanların insanı olan *Seyyid es-Sadr*'ın çok yönlü bir kişiliği vardı. Âlim, filozof, sosyal reformcu, siyasal lider, düşünür, mercii ve bunların hepsinden öte bir 'şehid' olan bu insana vefa borcumuzu ancak O'nun İslam mirasına yaptığı katkıları saygıyla anıp getirdiği yeni yaklaşımları zenginleştirerek ödeyebiliriz.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇAĞDAŞ İNSANIN AÇMAZI

ÇAĞDAŞ İNSANIN AÇMAZI

Çağdaş insanın ilgisini ve dikkatini en fazla çeken dünya problemi, insanın hayatını nasıl bir sistemin düzelteceğidir? Bu soru, insanın bir sosyal düzene girmesiyle birlikte devamlı karşılaştığı en duyarlı, en karışık sorudur. Böyle bir soruya verilecek cevap, herhangi bir sosyal düzenin temelini oluşturan karşılıklı ilişkileri sağlıklı bir şekilde kapsamalı, toplumun dayanışma ve refahını sağlamak için insan tabiatı ve menfaatiyle en iyi bir şekilde uyum içinde olmalıdır.

Politika ve bilim alanında çalışmalar, bu yönde geliştirilmiştir. Birbirleriyle bir türlü anlaşamayan birçok düşünce ekolü ortaya çıkmış, hepsi de insan toplumunu ve ilişkilerini kendi sistemleri çerçevesinde düzenlemeye kalkmışlardır.

Fakat bütün bu çalışmalara rağmen bu sorunun cevabını oluşturması gereken sistemlerin peşinden acı felaketler gelmiş, bazı sınıflar gelişmiş ve zengin olmuşsalar da büyük çoğunluk sefalet içinde yaşamıştır. Bu durum, günümüzde de sürmektedir. Bütün bunların tek sebebi, doğru ve adil bir sistemin olmamasıdır.

Bizim burada yapmak istediğimiz, ne sosyal alandaki bu çalışma ve denemelerin hikâyesini, ne de bunların sonucu olan insanlığın sefaletini anlatmaktır. Maksadımız çağdaş insanın güven ve refah içinde yaşaması, adalet ve eşitlik ilkelerine dayanan bir cemiyetin temelini kurabilmesi için belli bazı basamakları göstermektir.

Modern insan, sosyal problemler hakkında atalarından daha fazla bir bilgiye sahiptir. Bu problemlerin karmaşıklığından ve birçoğunun kaynağının insan olduğundan

haberdardır. Artık sosyal kanunların, fizik kanunları gibi bağlayıcı olmadığını da bilmekte, bir yer çekimi kanunu gibi değişmez olmadığına inanmaktadır.

Eğer bir kişi şu andaki sosyal ilişkilerinin çıkmaza girmesine, seçtiği hayat tarzının neden olduğunu ve bunun da değiştirilmez bir kanun olmadığını anlarsa, karşılaşacağı problemlere daha bir gayretle göğüs gerer ve onlara eskisi gibi teslim olmaz.

Bunun yanı sıra insanlık, ilimde oldukça ilerlemiştir. Bu ilerleme son yüzyılda [hele hele son otuz yılda] daha önce hiç görülmemiş bir şekilde artmıştır. Bu artış, bütün bu yeni buluşlar, sosyal problemin boyutlarını daha vahim göstermekte, çözümünün de, bir o kadar çabuk olmasını gerektirmektedir. Çünkü artık fertlerinin hepsinin fen sahasındaki bu ilerlemelerden faydalanabileceği bir sosyal sistemin geliştirilmesini zorunlu kılan ülkelerin bağımsızlığı için altyapı hazırdır.

TOPLUMSAL SORUNLARIN ÇÖZÜMÜ

İnsanlığın, sosyal hayatın başlangıcıyla birlikte devamlı olarak karşılaştığı problemi ve temel sorunu anladıktan sonra, şu ortamdaki koşulların, buna doğru bir cevap verebilmesi için uygun olup olmadığına bakmak gerekir. Başka bir deyişle, çağdaş insanın; bir demokrasinin, kapitalizmin, proletarya diktatörlüğünün veya herhangi bir başka sistemin hangisinin iyi olduğuna nasıl karar verebileceğini araştırmak gerekir. Herhangi birinin en iyi olarak seçildiğini varsaysak bile, insan hayatının bütün dereceleri için geçerli olup olmadığına bakmak gerekir ki, genelde bu geçerlilik her toplumda farklılık gösteren muhtelif koşullara bağlıdır.

MARKSİST ÇÖZÜM

Marksist görüşe göre; insanın aklî ve manevi yönden değişimi, üretim sürecinin ve araçlarının değişimiyle olur. Çünkü insan ne bunlardan soyut bir şekilde düşünebilir, ne de bulunduğu ortamdaki koşulların dikte ettiğinden daha

iyi bir sistem tasavvur edebilir. Buna göre, insanın düşüncesi, üretim araçlarının gelişmesiyle doğrudan ilişkilidir. Yel değirmenlerinin hüküm sürdüğü zamanlarda, feodalizmin en iyi model olduğu sanılıyordu. Zamanla, yel değirmenleri yerlerini buhar türbinlerine bırakınca, feodalizm çağdaşlıkla suçlandı ve kapitalizm en muteber sistem olarak tanındı. Bu çağdaysa, artık elektrik ve atom enerjisinin boy göstermesi, düşünce sisteminin temellerini yeniden etkilemekte ve en gelişmiş model olarak sosyalizm gösterilmektedir. Öyleyse, kişinin en iyi modeli bulabilmesi, onun üretici güçlerin doğurduğu sosyal etkileşimleri tanıma kabiliyetine bağlıdır. Yani, düşünceler üretim araçlarının sadece bir yansımasıdır.

Marksizm herhangi bir modelin uygunluğunu ve insanlığın onu en iyi sistem olarak tanımasını tarihin akışına bağlar. Tarih, bu düşünceye göre, devamlı olarak bir evrim içindedir ve yeni gelişim süreçlerini beraberinde getirir. Bu durumda, en yeni sistem en iyisidir ve eskilerin artık modası geçmiş veya antika olarak tanımlanması gerekir. Mesela, Rusya modern sosyal kavramları çok iyi bir şekilde tasvir ettiği ve tarih süreci içinde en yeni sistem olarak boy gösterdiği için en uygun örnektir.

Tarihin akışı içinde bazı yeni sosyal kavramların modern gözüktüğü şüphesizdir, ancak bu evrensel bir gerçek değildir. Zira 20. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan Nazi akımının, tarihin evriminin bir sonucu olarak doğduğuna inanılıyordu. Fakat kısa bir sürede, bu fikirlerin uzun zamandan beridir ağızlarda dolaştığı anlaşıldı. Bunlar tarih sürecinde yeni sayılabilirlerdi, ancak orijinal olmaktan çok uzaklar. Marksistler, tarihin evrimsel gelişmesini sürdürdükçe ortaya çıkan sosyal kavramların yeniliğini ve orijinalliğini, onların uygunluğu için yeter şart görmüşlerdir. Ancak bu uygunluk bile o sistemin tatbiki için yetmez. Bunun için, önce bir sınıf mücadelesinin olması gerekir. Meselâ sosyalist fikirlerin ortaya atılmış olması, onların hemen uygulanabileceğini göstermez. Bilakis, önce işçi ve işveren sınıfları arasında bir çatışmanın gerekliliğinden bahsedilir.

Böyle bir çatışma, bu yeni kavramın daha iyi anlaşılabilmesini sağlar. Çatışmanın şiddeti ne kadar fazla olursa, kavramlar da o kadar iyi hazmedilmiş olacaktır.

Marksistler, teorilerini tarihi materyalizm doktrini üzerine oturtmuşlardır. Bu doktrinin ise birçok eleştirisi yapılmıştır. Kısaca, tarihin akışı, üretim araçlarının gelişmesini sosyal kavramları doğrudan etkilemediğini ispat etmiştir. İnsan beyninin karmaşık yapısında, bu araçlarla uzaktan yakından ilişkisi olmayan bir yaratıcılık ve düşünme kabiliyeti vardır. Marksistler milliyetçiliğin, sosyalizmin ve devletçiliğin neden bu kadar ayrı zamanlarda ortaya çıktığını bilemedikleri gibi, Sovyet liderleri milliyetçiliğin üretim araçlarının gelişmesi sonucu ortaya çıktığına inanmalarına rağmen, Batı'nın şimdiki üretim gücüne sahip olmadığı zamanlarda ve ülkelerde nasıl olup da milliyetçi fikirlerin yeşerdiğini de açıklayamazlar. Hem sonra, *Eflatun* da komünizme benzer bir sistem tasavvur etmiş ve bununla dünyada bir cennet kurulabileceğini savunmamış mıydı?

İki bin yıl önce yaşayan bazı düşünür ve siyasetçiler sadece sosyalizmi düşünmekle kalmamış, işi uygulama sahasına kadar götürmüşlerdir. Han kabilesinin bir ferdi olan *Woo Dee*, kendi tecrübesine dayanarak sosyalizmin en iyi sistem olduğunu kabullenmiş, kendisini buna göre hazırlamıştı. Bütün tabii kaynakları halka devretmiş, tuz, likör ve demir üretimini devletleştirmiştir.

Dağıtımcıları aradan çıkarmak için, bütün taşımacılığı ve ulaşımı bir kanunla devlet kontrolü altına almıştı. Fiyat çalkantılarını engellemek ve ticareti kontrol edebilmek için üretilen malların ülkenin bütün bölgelerine ulaştırma işini bizzat hükümetin yapmasını sağladı. Ürün fazlası mallar, hükümet tarafından saklanır, fiyatların aşırı bir şekilde arttığı zamanlar bu saklanan mallar piyasaya sürülürdü. Fiyatlar makul bir sınırın altına düştüğündeyse, mal satın alınırdı. Aynı zamanda birçok fabrika da kurarak, küçük sanayilerde iş bulamayanlara iş imkânı sağlamıştı.

Benzer bir şekilde, Hıristiyanlığın yeni yayıldığı dönemlerde başa geçen *Wang Mang*, oldukça cesur bir hareketle köleliği kaldırmıştır. Avrupalıların kapitalizmin ilk senelerinde yaptığı gibi köleler azat edilmiş, toprak derebeylerinden alınarak toplumun her üyesine eşit olarak dağıtılmıştı. Aynı zamanda, toprak alım satımını durdurmuş ve en nihayet, bütün mineral kaynaklarını ve bazı büyük endüstri sektörlerini devletleştirmişti.

Marksistlerin bilimsel açıklamalarına temel teşkil eden sosyal ve siyasi reformların üretim araçlarıyla beraber gelişmesi fikrine ters düşen *Woo Dee* ve *Wang Mang*'ın buhar, elektrik veya atom enerjisinden ilham aldıklarını söyleyebilir miyiz? Aynı şekilde, Marksizm'e göre en son fikirlerin uygunluğunun ispatı sayılan tarihin evrimsel ilerleyişinin hiçbir temeli yoktur. Zira tarihin ters yönde de geliştiğini ve kültürlerin kaybolduğunu birçok örnekler göstermiştir.

İKİNCİ ALTERNATİF

Marksistlerin aksine, bazı aydınlar da insanın en uygun sistemi tecrübeyle bulabileceğine inanmaktadır. Herhangi bir sistemin hayata sokulması bu şekilde olduğu zaman, zayıf tarafları hemen gözükür, insan tecrübeyle sosyal ihtiyaçları daha iyi görür ve böylece daha iyi bir sistem ortaya koyabilir. Zamanla, bu tecrübeler sayesinde insan, hayatını en iyi şekle sokacaktır.

Bundan hareketle, 'En iyi sistem hangisi?' sorusunun hepimizin her zaman aklında gezen 'Evimi en iyi nasıl ısıtırım?' sorusundan farkı kalmayacaktır. Bu ikinci soruya insanoğlu, çok önceden cevap aramaya başlamıştı. Araştırmalar, deneyler ve tecrübeler sonunda ateşi buldu ve bunu kendini ısıtmak için kullandı. Daha iyi yöntemler için devamlı deneyler yapan insanoğlu, daha da ilerleyerek buharı ve sonra da elektriği buldu.

Hayat boyunca karşılaştığı bütün problemlerin üstesinden, aynı biçimde, yani daha önceki denemelerden kazandığı tecrübelerle gelebilmiş; tecrübesi arttıkça, daha iyi

cevaplar getirebilmiştir. Mesela, tüberküloz için en iyi ilaçları, petrol sondajlarını, en hızlı ulaşım ve nakliye yöntemlerini ve en verimli yün bükme metotlarını bulmuş ve bulmaya devam etmektedir. İnsanoğlunun, tıpkı fiziki problemlerini çözdüğü gibi, sosyal problemlerini de çözebilmesi gerekir. Deneme yanılma metoduyla herhangi bir sistemin zayıf yönleri bulunur ve bunları düzelterek daha iyi bir model kurulabilir.

BİLİMSEL VE TOPLUMSAL DENEYLER ARASINDAKİ FARKLAR

Bu tartışma fiziki sorunların çözümünün bilimsel deneylerle bulunabildiği gibi sosyal sorunların da benzer deneylerle çözülebilineceğini öne sürer. Bu bazda tartışma haklı gözükür. Ancak konuyu biraz düşününce, benzerliğin bulunabilmesi için sosyal deneylerle fiziksel deneyleri karşılaştırmamız gerekecektir.

Pozitif ilimler olarak adlandırılan ilimlerdeki araştırmalar ve deneyler, kişiyi belli bir tabiat sırrının keşfine veya bunun kullanım metotlarını icada götürür. Oysa sosyal sistemleri incelemek için yapılan deneyler aynı sonuca götürmez. Fiziki deneylerde, araştırmacının belli bir sonuca doğru ilerlemesi mümkünken, ne kadar sosyal deney yapmış olursa olsun, ne böyle bir şeyden kesinlikle emin olabilir, ne de en iyi sistemi bulduğunu söyleyebilir. Kişilerin tabiat olaylarını anlamalarını ve böylece olayı tanımlayan kanunların keşfini sağlayan fiziksel deneylerin, çoğunlukla somut deneylerin hem en uygun sistemin bulunmasında yardımcı olabilecek benzer bilgileri sunamadığını, hem de olsa bile böyle bilgileri kullanamayacağını ispat için iki tip deney arasındaki farkları sıralamak gerekecektir.

SOSYAL DENEYLERLE BİLİMSEL DENEYLER ARASINDAKİ FARKLAR

1- Fiziksel deneylerde, araştırmacı deneyi bitirebilir ve izlenimlerini kolaylıkla aktarabilir. Bütün gerçekleri ve ha-

taları saptayıp somut bir cevaba varabilir. Oysa sistemin topluma uygulamasını gerektiren bir sosyal deneyde, araştırmacının, olayı bütün yönleriyle görmesi imkânsızdır. Örneğin feodalizmin ya da kapitalizmin test edildiği bir deneyde, sonuçların değerlendirilebilmesi için bu sistemlerin uzun bir süre yürürlükte kalması gerekir.

Böyle bir deneyin bütün yönleri, cemiyetin her ferdi tarafından, genelde normal bir kişinin ömründen uzunca bir süre gözlenmesi gerekir. Bu durumda hiç kimse tek başına bu deneyin kapsadığı bütün olayları kavrayamaz. Kavranan küçük bir parça haricinde olayın diğer taraflarını anlamak için tarih, spekülasyon ve tahminlere bağlı kalma zorunluluğu vardır.

2- Fiziksel bir deneyin sonucu, kişinin düşünsel ortamına bağlı olmadığı için herhangi bir sosyal deneyden daha gerçekçi gözükür. Sosyal deneylerin başarısını büyük ölçüde bu temel fark engeller. Fiziksel bir deneyi yapan bir araştırmacının, doğruları [gerçekleri] bulması, kendisi için önemlidir ve bunlara çoğunlukla sübjektif bakmaz ve değiştirmek, dozaj miktarını arttırmak veya azaltmak kendisine pek fayda vermeyecektir. İşte bu yüzdendir ki, fizik deneyleri daha objektif bir şekilde yapılmakta ve daha gerçekçi sonuçlar vermektedir. Ancak bu durum, sosyal deneyler için geçerli olamamakta, gerçekleri gün ışığına çıkarmak araştırıcının her zaman lehine sonuçlanmamaktadır. Olaylara sübjektif bakış, bazı gerçekleri saklayıp, yanlış yorumlara neden olabilmektedir. Eğer birinin çıkarları kapitalizm, tekelcilik veya faizciliğe direkt veya dolaylı olarak bağlıysa, bu kişinin, çıkarlarını korumak için bu sistemlerin güçlülüğü göstermesi gerekecektir. Böyle bir kişinin yaptığı araştırma ve deneylerde, olaylara böyle bir bakış açısıyla baktıkça gerçekçi sonuçlar vermeyecektir.

Keza, çıkarları bu sistemlerle çatışan bir kişi de, aynı deneylerde bu sistemlerin kötülüğünü kanıtlamaya çalışacaktır. Bu yüzden 'Hangisi en iyi sistem?' sorusuna cevap veren kişi, objektif davranmaktadır. Bu, bize 'Şu sistem iyi-

dir, bu kötüdür' diyen kişilerin fikirlerini gerçeklerle yakınlığının garanti edilemediğini ve şahsın zevklerine ve çıkarlarına bağlı olduğunu gösterir.

3- İnsanın gerçekçi ve objektif olacağını varsayalım. Bu durumda kim şahsi fikirlerini bir kenara bırakarak insanlık için en iyi sistemi bulacak? Peki, bu kişinin kendi çıkarlarıyla çatışsa bile en iyi sistemi tatbik etmek için elinden geleni yapacağına kim garanti verebilir? Sosyalizmin tatbikiyle, kapitalistlerin bile bunun en iyi sistem olduğunu kabullenmesi yeterli bir mazeret mi acaba? Kanunları şu anda hiçbir tehlike görmemelerine ve kendileri bizzat cinsellikten hoşlanmalarına rağmen, Batı'nın modern insanı, tecrübesiyle cinsel özgürlüğün tehlikesine inansa, bu erkek/kadın ilişkisi üzerine kurulu olan şimdiki sistemini değiştirmeye yetecek mi?

Biz sadece insanlığın geleceği için en uygun sistemi geliştirmeye değil, aynı zamanda insanların çıkarlarını koruyan ve bunlara hizmet veren bir içgüdüye de ihtiyacımızın olduğuna inanıyoruz.

4- Hüküm süren sistemin sıhhatinden şüphesi olmayan birinin, elbette ki yeni bir sistem arayışına girmesi beklenilemez. Bu yüzden de hüküm süren sistemin, kendisini destekleyenlerin akli ve manevi yönlerini yansıtması pek tabiidir. İrade gücü düşük bireylerden oluşan bir toplum ne daha iyi bir sosyal düzen geliştirebilir, ne de böyle bir sistemi düzgün tatbik edebilir. Bu şekilde kurulan bir sistem, her zaman toplumun zayıf iradesini yansıtacaktır. Aynı şekilde; mesela alkol bağımlılığının kökünü kazıyacak azmi gösteremeyen bir toplumdan, ne bu pisliği temizlemesi için gereken adımı atmasını, ne de bu sınırsız zevklerden kendini kurtarabilecek insanlar yetiştirmesini beklemek bir sonuç verecektir. Bu toplum ahlaksızlık ve taşkınlığının uğursuz neticelerini kavrayabilse bile, bunlar savaş için gereken azimden yoksundur. Çünkü tehlikenin son anda farkına varır. Bu sevgiye gelindiğinde de, sebat ve irade

güçleri sınırlandığından, problem artık çözülmesi imkânsız bir durum almış olacaktır.

Hasta toplumların hastalıktan ve çözülmeden kurtulmasını sağlayacak bir sistemi kuramamalarının asıl sebebi budur. Takdire şayan kültürel gelişme kaydetmiş ve ileri düzeylere ulaşmış ülkeler varsa da bunlar da, insanlığın kalkınması ve bireylerinin doğru yola varabilmesi için gereken adımı atamamışlardır. Dünyamızda insan yapımı sistemlerden bir tanesi olan ABD bir ara meclisten alkol yasağı yasası geçirmiş, fakat bunda başarılı olamamıştı. Çünkü kendisine sınırsız zevk hakkı tanıyan bir toplum, böyle kendini kurtaracak bir yasayı uygulayamazdı. Bütün bu yapay sistemlerin yanı sıra, vahy edilmiş bir sistem olan İslam'ın insanları eğitme ve onların çıkar ve ihtiyaçlarını korumaya yönelik kendi metotları vardır. Mesela sarhoş edici şeylerin içilmesini ve diğer şehevî isteklerin azgınlığını, kişiye, bunlardan onu koruyabilecek bir irade yerleştirerek, başarıyla yasaklayabilmiştir.

Fiziksel deneylerle toplumsal olanların farklarını yukarıda gördükten sonra konuyla ilgili başka bir hususu araştırmak gerekir ki, bu da insanın en iyi sistemi bulabilmesi için gereken yetenektir. Asıl sorulması gereken soru toplumsal bir sistemi, fizik veya kimya deneylerinin verebildiği kadar kesin bir sonuç verebilecek olan bilimsel bir deney temeline oturtmanın gerekli olup olmadığıdır. Sosyal deneylerin yukarıda anılan sorunlarını böylelikle ortadan kaldırmak mümkün mü? Diğer bir deyişle, bu sistem araştırmasında insanlık tarihinin tecrübesini tamamen unutmak, sosyal hayat, zamanın hüküm süren bilimsel deneylerinin sonuçlarını temel olarak düzenlemek kabil mi? Bazı iyimserler, bu soruya Batı'nın fen bilimlerinde kaydettiği olağanüstü gelişmeyi gözleyerek 'Evet' der ve insanlığın uygun bir sistemi, modern, bilimsel deneylerle bulabileceğini savunurlar. En iyi toplumsal sistemin, insan ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayan sistem olduğunu kabul ederler. Fakat buna benzer, diğer bütün tabiat olayları gibi insan ihtiyaç-

larının da bilimsel deney ve araştırmaların sahası içine girdiğini sanırlar.

Onlara göre, insan ihtiyaçlarını gidermek için sayılı bazı yollar vardır. Bu ihtiyaçları ölçmek için bilimsel standartlar kolaylıkla kullanılabilir ve bunlar bilimsel deneyde temeline oturtulabilir, insan fikirlerinin gelişmesini etkileyen fizikî ve fizyolojik faktörleri neden birkaç kişi üzerinde yapılan deneylerle bulunamasın? Eğer böyle yapılsa, bu faktörler sosyal sistemin içine işlenir ve böylece sistem, fikir üretimini arttırmaya yarayacak bir şekilde düzenlenebilir.

Bazı yenilikçiler bu konuda daha başka düşünüyor. Bunlar insanlığın bilimsel deneylerle en harika sistemi bulabileceğini söylemekle kalmıyor, çoktan bulunduğu fikrini savunuyorlar. Avrupa, eski dini ve ahlaki toplumsal ilkelerini çoktan geride bırakıp bilimsel çizgi üzerinde yepyeni bir hayata başlamıştır. Maddi kaynaklar üzerinde kontrolünü sağlamakla kalmamış, artık güneş sisteminin diğer gezegenlerine uzanmaya başlamıştır. Modern Avrupa sisteminin temeli, bilimsel deneylere dayanmaktadır.

Yukarda bahsedilen soruya cevap aramadan önce, yenilikçilerin bu düşüncelerini bir gözden geçirmek gerekir. Batı'nın modern hayat tarzının bilimsel tecrübelere dayandığını söylemek bir varsayımdan öteye geçmez. Avrupa'nın kabul ettiği toplumsal sistem, ne bilimsel bir araştırma, ne de yeni bir deneyin sonucudur. Bu sistemin kuralları, insanların kişilikleri üzerine yapılmış psikolojik ve sosyolojik bir deneyin doğurduğu sonuçlardan çok, felsefi düşüncelerin etkileşimleridir. Belli bir düşünce yönteminin geliştirdiği olaylardır. Avrupa Rönesans'ını dikkatle inceleyen bir kişi, fen ilimleri sahasındaki hareketlerin eğiliminin, sosyal alanlardakiyle bir çatışma içinde olduğunu görecektir. Fenci gözüyle bakılacak olursa, fen sahasındaki hareketin bilimsellik arz ettiği şüphesiz görülecektir. Bu tez, evreni inceleyerek ve deneyler yaparak açıklamıştır. Avrupa'nın, su ve havanın bileşimi, yerçekimi kanunu veya atomun parçalanışı hakkındaki görüşleri tamamen bilimsel deneylere dayalı

gerçeklerdir. Fakat Avrupa hareketinin sosyal yönü, felsefi görüşlerden öteye gidememiştir. Mesela, toplumsal devrim sürecinde Avrupa, bir insan hakları kavramı üzerinde tartışmıştır. Hak kavramının soyut bir kavram olduğu ve üzerinde deney yapılamayacağı aşikârdır. Bu, toplumsal bir gereksinim olduğundan bilimsel araştırmanın ilgi alanından çıkmış oluyor.

Aynı şekilde, modern hayatın temel prensiplerinden biri olan eşitlik ilkesinin evrimini izleyecek olursak, onun, kesin deney ve araştırmalar sonucu bulunmadığını, çünkü bilimsel bir açıdan bütün insanların beşeriyet bazında eşit, fakat fiziki, fizyolojik, akli ve psikolojik bakımlardan farklı olduğunu görürdük.

Eşitlik ilkesinin bir fikir akımının sonucu olan ahlaki bir değeri vardır ki, bu da deneylerle ölçülemez. Özetlemek gerekirse, Avrupa kültürünün sosyal yönü, bilimsel yönünden oldukça farklıdır ve geliştirilen bilimsel metotlar sosyal kanunlara uygulanamaz.

Öyleyse, Avrupa'nın bütün sosyal, siyasi ve ekonomik kanunlarının bilimsel bir temeli olduğunu varsaymak yanlıştır. Maksat, sadece gerçeğin gözükmesini sağlamaktı, Avrupa'yı sosyal düzenini deneysel metotlar üzerinde geliştirmediği için kritize etmek değil. Çünkü modern bilimsel metotların herhangi bir sosyal düzenin temelini oluşturmaya elverişli olmadığı bir gerçektir.

İnsan ihtiyaçlarının ve bunları gidermenin metotlarının çoğunu tecrübeyle bulabileceğimizi varsaysak bile, bir düzende amacın sadece her bireyin bütün ihtiyaçlarını gidermek olmadığını da unutmak gerekir. Daha önemli olan öğe, her bireyin ihtiyaçları arasında bir denge kurmak ve bireyler arasındaki ilişkileri, ihtiyaçlarını gidermelerini sağlayacak bir çerçeveye oturtmaktır.

Herhangi bir birey üzerinde yapılan bilimsel deney, işte bu yüzden belli ilişkiler çerçevesi sunamamaktadır. Bu, sadece sosyal düzeni toplumun bütün bireylerine uygulayarak ve sonra da zayıf ve kuvvetli taraflarını gözleyerek ola-

bilir. Toplum refahını garanti edebilecek dengeli bir sistem ancak böyle bulunabilir.

Ayrıca, kısıtlı bilimsel metotlarla farkına varılamayacak problem ve ihtiyaçlar da vardır. Örneğin, zina yapmaya alışmış birini düşünün. Bu kişi yaptığı ahlaksızlıktan hiçbir vicdan azabı duymaz ve hatta kendini şanslı bile görebilir.

Oysa ahlaktan yoksun bir toplum için durum farklıdır. Genel bir deney, böyle bir insanın insanlığını, iradesini, düşünme yeteneğini ve hayâ duygusunu kaybedecek kadar alçalabileceğini ispat edebilir.

Bu yüzden uygun ve sağlam bir düzeni bulmak, çok uzun sürebilecek olan bir toplum deneyi gerektirebilir.

Bir problem de, daha önce de söylendiği gibi, bilimsel bir deneyin sosyal bir düzen üzerinde yaptığı araştırma sonucunun, kişisel çıkarlar veya eğilimler tarafından etkileneceği gerçeğidir. İnsan iradesi, toplumsal problemlerini halledebilme yeteneğini gördükten ve temel soruya bir cevap bulduktan sonra felsefi ve siyasi tartışmalar getirmiş olan en ünlü toplumsal kuramları gözden geçirmesi gerekir. Bu toplumsal sistemler şunlardır;

1- Demokratik kapitalizm,

2- Sosyalizm,

3- Komünizm,

4- İslami düzen.

İlk üçünün birbirine zıt insan düşüncelerinden kaynaklandığını herkes bilir. Ancak, insanın en iyi sistemi bulmadaki yeteneğinin acizliğinden yukarıda bahsetmiştik. İslami düzen, diğerlerinden farklı olarak, ilahi vahye dayalı dini bir düzendir. Ne deneysel bir görüştür, ne de insanın kendi yeteneğinin ürünüdür. Demokratik kapitalizm ve sosyalizm, dünyayı şu anda bölüşmüş bulunuyorlar. Her ikisinin de siyasi desteği var ve her ikisi de birbirlerine karşı tüm dünya egemenliği için silah yarışındadırlar. İslami düzen ve komünizm, şimdilik sadece fikri alanda mevcuttur. Ancak şu gerçek, akıllardan çıkarılmamalıdır. İslami düzen daha önceden de denenmiş ve en başarılı sistem olarak or-

taya çıkmıştı. Bu düzen ancak gerçek İslam kahramanlarından sonra, kalpleri İslam şuurundan yoksun ellere kalınca bozulmaya başlamıştı. Şu anda bu düzen, Müslümanların kafasında bir kavramdır ve bazı Müslümanların gerçekleştirmeye çalıştıklarının esin kaynağıdır. Oysa komünizm, tam olarak hiçbir zaman tecrübe edilemez. Sosyalist liderler başa geçince, böyle bir sistemi uygulamaya koyamayacaklarını anladılar ve bunun yerine daha müsamahakâr olan sosyalizmle yetindiler. Böyle bir sistem, doğal olarak bizim için bir değer ifade etmeyecektir.

DEMOKRATİK KAPİTALİZM

Demokratik kapitalizm, toplumun ekonomik hayatının bütün adaletsizliklerinden sorumlu olan sistemdir. Gerçi despot bir rejimi ve kiliseyi yıktı, ama hüküm süren sosyal ortamı değiştirme çabasıyla gücü başka bir sınıfın eline verdi. Demokratik kapitalizm düzeninde birey temel öğedir. Birey en yüksek mevkidedir ve toplum genelinin çıkarları sadece fertlerin ayrı ayrı kişisel çıkarları korunduğu zaman korunur. Bu düzene göre hükümet, sadece birey'in çıkarlarını ve kazançlarını korumakla mükelleftir ve bu temel fonksiyonunun dışına çıkmamalıdır.

DÖRT ÖZGÜRLÜK

Bu sistem, aşağıdaki dört özgürlükle özetlenebilir
Siyasal özgürlük,
Ekonomik özgürlük,
Düşünsel özgürlük,
Kişisel hak ve özgürlükler

SİYASAL ÖZGÜRLÜK

Kapitalist bir düzende, kişinin siyasal özgürlüğü vardır ve bir konu hakkındaki fikri her zaman saygı görür. Toplumsal hayat ve hükümet sistemi hakkında görüş açık-

layabilir ve böylece yasaları etkileyebilir. Hükümeti, özgürlüklerini koruması için kendi seçer.

Böylece, bu sosyal düzenin, ulusun çıkarına olduğu için uygulandığına, hükümetin de toplumdaki her bireyin hayatıyla doğrudan doğruya ilişkili olduğuna ve kendi mutluluğuna direkt etkisi olduğuna inanır. Bu yüzden de her bireyin seçme ve seçilme hakkı olduğu fikrindedir.

Hiç kimsede tam olarak doğruluk, bütünlük ve muhakeme gücü bulunmadığından, toplumun ölüm-kalım meselesi olan toplumsal düzenin, tabii ki tek bir kişiye veya gruba bırakılması doğru olmaz.

Bu yüzden de, herkesin eşit siyasal haklara sahip olması ve düzenin kanunlarını korumada ve geliştirmede eşit sorumluluklar alabilmesi için, kanun koyucu ve yürütücü kurumlara seçilirken, herkesin eşit şansı olması gerekir. Genel seçimlerin ve çoğunluk ilkesinin temeli bunda yatar.

EKONOMİK ÖZGÜRLÜK

Kapitalist düzenin en önemli unsurlarından biri de bireylerin istediklerini üretme ve tüketme özgürlüğüne sahip olmalarıdır, istifçiliğe izin vardır. Kişi, parasını istediği gibi harcayabilir. Servet kazanmak ve biriktirmek için seçtiği yöntemde bağımsızdır.

Böyle bir ekonomik özgürlüğün taraftarları, evrensel bir ilkeye dayalı olan ve tabii bir şekilde uygulanan bir siyasi ekonomi modelinin toplum refahının en iyi garantisi olduğunu savunurlar.

Bu model, toplumu ekonomik dalgalanmalardan koruyacaktır, iktisadi aktivitenin temel güdüsü olan kişisel çıkarların toplum çıkarlarını koruyucu en önemli etken olduğunu savunurlar.

Ancak üretici ve tüccarlar seviyesindeki ve ekonomik özgürlük ve eşit haklara dayanan bir rekabet çeşitli ticaret alanlarında adaleti sağlayabilir. Hür teşebbüs modelinin savunduğu tabii ekonomik kanunlar, fiyatları dalgalanmalardan koruyarak normal seviyesinde tutarlar. Eğer fiyatlar

artarsa, arz/talep kanununa göre talep azalacak bu da üreticilerin veya tüccarların fiyatlarını düşürmesini sağlayacaktır.

Böylece serbest piyasada fiyat seviyesi her zaman dengede kalacaktır. Kişilerin çıkarları onları daha fazla üretmeye ve mallarını piyasaya sürmeden önce daha ilgi çekici ve ekonomik yapmalarını sağlar. Yukarıdakilerden de anlaşılacağı gibi, kişi kendi çıkarlarını koruyarak aslında bütün toplumun çıkarlarını korumuş oluyor.

Kimse rakiplerinin varlığından kendi başına fiyat ayarlamasına gidemeyecektir. Serbest piyasaya böyle bir rekabetin girmesiyle fiyat ve ücret ayarlamaları kimseye zarar vermeyecek bir şekilde oluşur.

FİKİR ÖZGÜRLÜĞÜ

Toplumun fertleri her fikri ve inancı benimsemekte serbesttirler. Herhangi bir konuda hür düşünce ve kendi fikirlerini belirtmekte sınırsız bir hakka sahiptirler. Böylece bencil isteklerinin neticesinde algıladıkları her şeyi doğru addederler. Hükümetin kişileri hürriyetten alıkoymaması gerekir. Herkes kendi görüşlerini izleyebilir ve hatta yayabilir. Bu görüşleri herkese karşı savunabilir.

KİŞİSEL HAK VE HÜRRİYETLER

İrade sahibi olarak insan istediği hayat tarzını hiçbir kısıtlamaya tabi olmadan benimseyebilir. Toplum tarafından hoş görülmese bile, kişi başkalarının haklarına riayet ettiği sürece istediği gibi yaşayabilir. Başkalarının haklarının başladığı noktaya kendisininkilerin bittiği sınır olduğu için sadece onların haklarına tecavüz edici hareketlerde bulunamaz. Bunun dışında hayatını istekleri ölçüsünde şekillendirebilir; zevkiyle bağdaşan her türlü geleneği ve âdeti sürdürebilir.

Kişinin özel hayatı sadece kendini ilgilendirir ve bu yüzden de istediği gibi yaşayabilir. Aslında din hürriyeti kapitalizme göre fikir özgürlüğünün bir parçası değildir.

Ancak dış tavır bakımından, kişisel hak ve hürriyetlere girer.

Yukarıdaki tartışmalardan da anlaşılacağı gibi, kapitalizm teorisi 'fertlerin' çıkarlarıyla toplumun çıkarlarının güçlü bir şekilde bağlı olduğu prensibine dayanır. Sosyal düzenin işte bu 'fertlerin' üzerine kurulu olması gerekir. Böyle bir düzene de ancak fertlerin çıkarlarını gözeten ve onlara hizmet veren bir hükümet sistemi uyar.

Uğruna birçok ihtilal yapılmış olan demokratik kapitalizmin temel prensipleri bunlardan ibarettir. Birçok millet bu sistemi bir nimet sayan liderlerinin peşinden bu düzeni getirebilmek için ummadık zorluklarla karşılaşmışlardır. Gerçi son zamanlarda bazı değişikliklere sahne olmuşsa da temel prensipleri hala aynen durmaktadır.

Kapitalizmin ise maddi kazançlarla ilgilenen aşırı materyalistik bir sistem olduğu muhakkaktır, insanı dinden ve maneviyattan uzaklaştıran bu sistem materyalizm ruhunun duygusuz bir tecellisi olmasına rağmen maddiyatçılık felsefesine de dayanmaz, insanın maddi ve manevi kişiliği üzerinde hiçbir ciddi açıklama yapamamıştır.

KAPİTALİZM VE MATERYALİZM

Bu dünya hiçbir materyalistlik felsefeye ek oluyor demek değildir. Maddiyatçı fikirler aşağıdaki nedenler yüzünden dünyada yayılmışlardır.

1- Büyük Fransız ihtilaliyle birlikte hızlanan sanayi devriminin bilimsel deneylere olan ilgisi gittikçe artmıştır. Bu deneylerin başlamasıyla birlikte çok değerli bulgular elde edilmiş muhtelif sahalardaki beklenmedik keşifleri insanların bu bilimsel bulguları günlük hayatlarında kullanmalarını sağlamıştır. Bu başarılı deneyler insanların ilgisini çekmekte ve onları etkilemekte o kadar ileri gitti ki onların inançlarını sarstı ve algılanamayan ve üzerinde deney yapılamayan her şeyi reddetmelerini sağladı.

2- Bu deneyler sonucunda eskiden tartışılamaz tabuların gerçek olmadığı görüldü. Mesela, bir zamanlar dünya-

nın evrenin merkezi olduğuna inanılırdı. Bu gibi görüşlerin temelsiz ve yanlış olduğu anlaşılınca, insanlar bilimsel olmayan her doktrini şüpheyle karşılamaya başladı. Bunun akabinde Yunan felsefesi yeniden doğdu. Bütün bunlar materyalizme kucak açtı.

3- Akıllara durgunluk veren yalanlar dolu dini görüşler ortaya çıkmıştı. Din adına her türlü zulüm yapılmış, kilise dini istismar ederek kendine bir diktatör rejimi kurmuştu. Bilimsel ve sosyal görüş beyan etmek yasaklanmıştı. Meşhur 'Engizisyon Mahkemeleri' kurulmuş ve insanların kaderleriyle oynamaya başlamıştı. Bu gibi nedenlerden dolayı kilisenin yaptıkları gerçek din ruhuyla bağdaşmamasına rağmen dine karşı gelinerek materyalizme kayılmıştır.

Bu üç neden materyalizmin Batı'da yayılmasına sebep olmuştur. Buna rağmen kapitalizm, ne herhangi bir materyalist felsefeye dayanır ne de hayatı ona göre yorumlar. Sırf bu gerçek onun zayıflığını göstermek için yeter. Sosyal sistemler ve bu yöndeki çalışmalar insan hayatıyla yakından ilişkilidir ve eğer hayat kavramını tanımlayamazlarsa hiç bir değer addetmezler, işte kapitalizm daha bu ana prensipten yoksundur.

Konuları sosyal yaşamın getirdiği açıklamalardan izole ederek ele alır. Bu hatanın bir oyun mu yoksa dikkatsizliğin eseri mi olduğunu merak ediyoruz, çünkü bütün sosyal düşünce ve ilişkilerin temelinde yaşamın tabiatını tanıma yatar ve her düzenin teorik hatlarını onun, benzer hayatının özünü kavrayış biçimi oluşturur. Eğer insanoğlunun, dünyayı kontrol eden irade ve ilim sahibi tabiatüstü bir güç tarafından yaratıldığı doğruysa [ki şüphesiz], insanın yapması gereken yaşam teorisinde kullarının sosyal ilişkilerine tam manada vakıf olan ve herkesten daha sağduyulu [Hâkim], daha bilgili [Âlim] olan bu güçten almasıdır.

Ve eğer bu geçici hayatta şekli ve tabiatı bu dünyada seçilen yaşam tarzına bağlı olan sonsuz bir hayata giriş mahiyetindeyse, insanın bu ölüm sonrası dünyada daha mutlu olabilmesi için şu geçici yaşamını hem maddi hem de ma-

nevi değerlerini gözeterek organize etmesi gerekir. Aslında, Allah'a iman ve O'nu yaşamın yaratıcısı olarak görmek, insan hayatıyla alakasız bir faraziye değildir. Bilakis, insan aklı, kalbi ve yaşamıyla o kadar ilişkilidir ki, evrende tanrısız mahlûk münasebetini hesaba katmadan bir sosyal düzen kurmak imkânsızdır.

İsteklerinde ve gayretlerinde yanılmayacak ve cemiyete uygun bir sistem kurabilecek kişi veya kişilerin olmadığı noktasından hareketle kapitalizm teorisi Allah'a imanla kişilerin sosyal hayatları arasında, nötr bir ilişkiye inandığını göstermiştir. Bu, demokratik kapitalizmin neden ister istemez materyalizme oturduğunu gösterir, 'insan aklından başka hiç bir güç sosyal düzen sağlayamaz.' [Epistemolojik]

Kapitalizm ekolü iki alternatiften birini seçmek zorundaydı, materyalizm felsefesini kabullenecek ya da beşer hayatıyla, sosyal problemler arasındaki ilişkiyi tamamen unutacaktı. Sonuçta, kapitalizmin materyalizme dayandığını alenen söyleyecek cesaret gösterilemedi. Böylece, maddiyatçı olmasına rağmen belli bir felsefesi olmayan bir sistem doğdu.

Özünde böyle bir çelişkiyi barındıran kapitalizm sistemini, maneviyatı görmezlikten gelerek kurdu. Başka bir deyişle, maneviyat kavramının kendisini değiştirdi. Kişilerin çıkarlarını korumak temel görevi olduğundan, yukarıda geçen ve dünyanın acınacak halinin sebebi olan dört hürriyeti, bu fonksiyonunu icra etmek için kullandı ve hâlâ da kullanmaktadır.

Bireyselliği ve kişisel çıkarları savunanlar, fertlerin amaçladıkları hedeflerin, otomatikman toplumun genel çıkarlarını koruyacağını ve kriterlerin aksine ahlaki ve manevi değerlerin topluma kazandırdığı şeylerin kapitalist toplumlarda da var olduğunu, ancak bunların, kişisel çıkarların sonucu kazanıldığını söylerler. Biri eğer sosyal bir göreve girerse, o kişi sonuçta kendi çıkarlarını da tatmin etmiş olacaktır, çünkü topluma hizmet etmektedir ve kendisi de o

toplumun bir parçasıdır. Birini ölümden kurtaran bir adam kendi çıkarlarını da kurtarmış olacaktır, çünkü kurtardığı, topluma yaptığı hizmet seviyesinde ona da hizmet edecektir. Böylece fertleri harekete geçiren kişisel çıkarlar uzun vadede topluma ve o toplumun parçası olan fertlere fayda sağlayacaktır.

Kapitalistlerin bu açıklaması bir faraziyeden öte geçmez. Çünkü eğer fertler şu dünyada, sadece kendi çıkarlarını düşünür ve hükümet de onlara bu yönde sınırsız bir hizmet tanırsa, herhangi birinin sosyal hizmete girebileceği düşünülebilir mi? Bu durumda kim toplumun bir parçası olduğu ve onun refahından kendine de bir pay düşeceğini bildiği halde manevi değerlere dayanan sosyal bir hizmete girer? Sosyal çalışmaların çoğunun ya hiç, ya da fark edilmesi için ancak çok derin bir düşünce ve felsefi analiz gerektirecek kadar az bir çıkar sağlayacağı bellidir. Topluma sağlanan çıkarın tek bir ferde düşen miktarı, kişinin maddi arzularıyla herhangi bir çatışma söz konusu olduğunda değersiz kalabileceğini bile bile kanunun kişiyi nasıl motive etmesi bekleniyor? Hele birde kişisel hak ve hürriyetler onun bu maddi arzularının tatmini için sınırsız bir imkân veriyorsa...

KAPİTALİZMİN YAN ETKİLERİ

Kapitalizmin yan etkileri yazmakla bitmese de, insanlığı felakete sürükleyen başlıca problemlerini şöyle sıralayabiliriz;

1- Çoğunluk ilkesine dayanan kapitalizm'de azınlıkların söz hakkı yoktur. Siyasi hürriyet ve herkese seçme seçilme yetkisi verilmesine rağmen, oylama sistemi çoğunluğun çıkarları ve istekleri yönündedir. Hükümeti ve kanun koyucu güçleri elinde tuttuğu, maneviyatın hiçe sayıldığı böyle bir düzende azınlıkların, çoğunluğun kendi hesaplarına çıkardıkları kanunlara uyması gerekir. Kim onların çıkarlarını düşünecek? Kim onları kötü muameleden veya toplu katliamdan koruyacak?

Böyle bir toplumda despotizm, adaletsizlik ve başkalarının hak ve hürriyetlerine tecavüzlerin artması çok normaldir. Eskiden tek bir kişi bireylerin haklarını gasbederdi, oysa şimdi bu işi kutsal çoğunluk yapıyor.

2- Kapitalizmin ekonomik yönünün daha kötü yan etkileri vardır. Düzenin sağladığı sınırsız sömürü olanakları bu etkileri diğerlerinden daha ezici yapmıştır. Bu olanaklar, sistemin getirdiği ekonomik özgürlük ilkesine bağlı olarak, herhangi bir projeye kanunsuz olsun olmasın, sınırsız parasal yatırım olanaklarıdır.

Ekonomik özgürlük, dünyanın sanayi devrimi ortasında çırpınırken ilan edilmiş bir olgudur. Modern bilimin icat ettiği yeni üretim araçları, el ve rüzgârla çalışan üretim araçlarını unutulmaya mahkûm etmişti. Ancak bu hızlı ve köklü değişiklikten çok kısıtlı bir grup yararlanabildi. Bu grup, işte bu söz konusu özgürlüğü kullanarak üretimleri olağanüstü bir şekilde arttırdı. Böylece büyük paralar kazandılar ve halkı sömürme imkânlarını ele geçirdiler. Bu arada halk kitleleri bu özgürlükten nasiplerini almış, birçok sanatkâr yerlerini, işleri çok daha hızlı yapan makinelere bırakmıştı. Böylece bu kitleler güç kaybetmişler ve modern aletleri ele geçiren ve ekonomik özgürlükleri olan kapital sahipleri karşısında ezilmişlerdir.

Bağımsızlıklarını sürdürebilen bu küçük sanayici kapitalistler, zamanla siyasi sahada da cirit atmaya başladılar. Toplumun birçok üyesi, bu azınlığın ekmeğine yağ çalmalarına rağmen, onlara nispeten sefil bir hayat yaşamaya zorlandılar. Ancak bu zengin azınlığın, hazinelerini, çıkarları için çalıştıkları toplumu oluşturan nüfusla paylaşmaya pek gönüllü olmadığı görünüyor. Bu durum, kişisel çıkarlar tek manevi ölçü olarak sayıldıkça ve hükümetleri dört hürriyeti benimsedikçe, süreceğe benzer.

Küçük bir azınlığın ekonomik ve siyasi gücü elinde bulundurduğu ve hareketlerin şahsi motivasyonlar üzerine kurulu olan bir düzende çoğunluğun çıkarlarının istismar edilmesi kaçınılmazdır. Zira birçok ülkede işçiler geçimleri-

ni ancak sağlayabilecek kadar maaş almaktadırlar. Kâr, bu sistemin tek mantığıdır ve toplumu ikiye bölmektedir. Aşırı lüks içinde yaşayan aşırı zenginler, aşırı sefalet içinde yaşayan aşırı fakirler.

3- Siyasi hürriyetler, kişilere eşit seçme ve seçilme hakkı tanır. Ancak bu gerçekten siyasetlerinden çok uzak olup sadece bir göz boyamadan ileri gitmemiştir. Ekonomik hürriyetin, toplumda birbirine zıt iki kutup doğurduğunu yukarıda belirtmiştik. En zengin grup, sosyal hayatın bütün yönlerini de ele geçirmeye çalıştıklarından, dikkatlerini siyasi alana yoğunlaştırmışlardır. Ekonomik güçleri kitle araçlarını ellerine geçirmelerine yardım etmiş, hükümeti kendi isteklerini itaate zorlamıştır. Sonuçta, sosyal hâkimiyet, kanun koyma ve yürütme gücü, dolaylı da olsa, bu azınlığın eline geçmiştir.

Böylece çoğunluğun istediği olmuş gibi gözükürken aslında azınlık sevindirilmiş, azınlık istekleri doğrultusunda çoğunluğu yönetmeye ve kullanmaya, başlamıştır.

4- Kapitalizmin en kötü yönü ise sömürgeciliktir. Ülkelerinde bütün dizginler ellerinde olan ve hammadde kaynaklarını istedikleri gibi kullanan kapitalistlerce bu sistem, diğer ülkeleri de emirleri altına girmeleri için zorlamaktadır. Bunu yapmalarında iki neden var;

a- Üretimin artması, diğer şeyler bir yana ülkenin hammadde stoğuna bağlıdır ki, bu da o kadar kolay bulunan bir metot değildir. Daha bol kaynakları olan ülkelerin üretimi arttıracak daha fazla potansiyelleri vardır. Ancak hammadde stokları dünya üzerinde yayılmış bulunduğundan üretimi arttırmak için bu kaynaklara nüfuz edebilmek gerekir.

b- Kapitalistleri üretimi artırmaya yönelten temel faktör açgözlülüktür. Ancak içeride yaptıkları huzursuzluklar, düşük hayat seviyesi, ücretlerin azlığı ve kapitalin küçük bir grubun kasalarında birikmesi tüketimin artmasını engellemektedir. Bu yüzden dışa açılarak yeni piyasalar bulmak ve

birikmiş olan üretim mallarını pazarlamak için diğer ülkeleri etkilemeye çalışırlar.

Kapitalizm ekolü bu soruna sırf maddiyatçı bir gözle bakar. Hiçbir ahlaki ve manevi ölçü değer arz etmediğinden ve sadece bu dünyadaki kısa vadeli tatminler için uğraşıldığından, diğer barışçı ülkelerin haklarına bu amaçtan dolayı tecavüz etmek ve onların hammadde stoklarını ele geçirmek için savaş açmak gayet normal gözükür, işte bu yüzden bir kaç kapitalist ülke dünya hâkimiyeti için devamlı savaş içindedir veya diğer ülkeleri devamlı sömürmektedir.

Bu sistemi şöyle bir analiz eden, bu dünyanın, bu sistemden neler çektiğini kolayca görür. Bütün yan etkiler, açıklar ve yanlışlar, kapitalizmin felsefesini kabullenmediği halde materyalistik davranmasındandır. Böyle bir toplumda insanlar sevgi, sempati ve cömertlik gibi yüksek manevi değerleri tamamen reddettiklerinden kendilerini emniyette ve refah içinde hissetmezler. Böyle bir toplumda insan sadece kendi nefsi için hareket eder. Çıkarları başkalarıyla çarpıştığı zaman tek başınadır, ya ölecek ya da öldürülecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYALİZM VE KOMÜNİZM

SOSYALİZM VE KOMÜNİZM

Sosyalizmin en meşhur çeşidi diyalektik materyalizme dayanan Marksizm'dir. Kendine has felsefesi ile sosyalizmi diyalektik bir biçimde açıklamaya çalışır.

Materyalizme göre diyalektik teorisi tarih, toplum ve ekonominin bütün alanları için geçerlidir ve bu yüzden kâinatı açıklayışı ve tarih metodu aynı felsefeci yaklaşımların neticesidir. Diyalektisizm siyasi bir taktik olduğu kadar bir ekonomi ekolüdür. Başka bir deyişle, materyalizm insanın dünyaya ve hayata bakışına bir yön verir.

Felsefi alanda maddiyatçı fikirler, bazen açıkça, bazen sofistiklik maskesi altında bin seneden beridir dolaşmaktadır. Bu yüzden maddiyatçı felsefenin ve diyalektik metotların Marksizm'in buluşu olmadığı kesindir. Aynı şekilde diyalektik argümanlarının bir kısmı düşünce ve fikirlere çoktan yerleşmişti. Bir başka kısmıysa ünlü bir idealist felsefeci olan *Hegel* tarafından geliştirilmişti. *Karl Marx*'ın yaptığı diyalektik mantığı maddiyatçı felsefeyle sentez etmek ve bunun pratiğe uygulanışını hayatın bütün safhalarında denemek oldu.

Bu amaca yönelik iki çalışma yapmıştır.

a- Tarihi, diyalektik bir yorumla açıklamaya çalıştı.

b- Kapitalizmin iki ana konusunu teşkil eden kâr ve sermaye maddelerinin çelişkilerini ve işverenin, işçinin emeğinden çaldığını gösterdi.

Çalışmalarına dayanarak kapitalist toplumların parçalanacağını ve bunun komünist bir toplumu doğuracağını

söylemiştir. Bu yüzden de komünist sisteme geçilmede köprü olarak sosyalizmi düşünmüştür.

Onun bu felsefesine göre, muhtelif çelişkilerin çatışması ve toplumda geçerli olan her sosyal konunun çevrenin maddi koşullarına ve diğer olaylara bağlı olarak gelişir.

Bu çatışma ve kavga, sınıfsız bir toplum ortaya çıktığı ve kişisel çıkarların kamu yararına birleştirildiği zaman bitecektir, işte ancak böyle bir ortamda barış ve huzur olacak, kapitalizmden hiç bir iz kalmayacaktır. Çünkü kapitalizm işçi/işveren sınıflarını doğurmuş ve sınıf kavgasına neden olmuştur. Kapitalizmin getirdiği bu ortamı kaldırmak için özel mülk mefhumunu yok etmek gerekir. Bu temel nokta sosyalizmle komünizmi ayıran noktadır.

Komünizmin geliştirdiği ekonomik sistem şu üç prensibe dayanır;

1- Komünizm özel mülkü tamamen kaldırıp, ticari ve sınaî sermayeler de dâhil olmak üzere, hepsini devletleştirmek isteğindedir. Bu teoriye göre toplumun vekili olarak devlet, bütün sermaye ve tabii kaynakları sahiplenerek kanun yararına kullanmak zorundadır.

Devletleştirmenin gereğine inanmak, kapitalist sistemdeki özel sermayenin kötü sonuçlarının doğurduğu bir reflekstir.

Devletleştirme politikası, kapitalist sınıfın gücünü yok ederek sınıf kavgasına son verecek, mülkün kişilerin elinde birikmesini engelleyecek ve bütün sınıfları birleştirecek bir amaç gütmektedir.

2- Bütün üretim malları kişilerden gücünün yettiği kadar alınarak halkın ihtiyacına göre dağıtılacaktır. Herkesin hayatını devam ettirebilmesi için elinden geleni yapması lazımdır. Böylece herkesin ihtiyaçları karşılanmış olacaktır.

3- Kapitalist rejimin, sınırsız hürriyetlerinin getirdiği zorlukları önlemek için, hükümetin, fertlerin ihtiyaçlarını gözeterek üretim ve dağıtımı içine alan bir ekonomik plan hazırlaması gerekir.

KOMÜNİZM PRENSİPLERİNİN DEĞİŞTİRİLMESİ

Yukarıdaki prensiplerin kendileri tarafından söylenmesine rağmen komünist liderler iktidara geçince bunları uygulayamadıklarını gördüler. Böylece bu fikirlerden vazgeçip, komünizmi uygulamaya koymadan önce kişilerin dış görünüşlerine değişik bir yüz getirmeyi planladılar. Onlar bu şekilde, kişisel görüş ve çıkarların, yerlerini bir gün toplumun genel düşünce ve çıkarlarına bırakacaklarını savunurlar. O zaman insan bu genel çıkarlar üzerine eğilecek ve bunları elde etmek için yürüyüşe geçecektir.

İşte bu yüzden önce sosyalizmin uygulanmasını ve insanları yavaş yavaş alıştırarak komünizme geçmelerini öngörürler. Bu sosyalizm için, komünizmden birçok taviz verilmiştir.

Komünizmin ilke prensibi değiştirilmiş, özel mülk kavramının yıkılmasından çok büyük endüstri kollarının, büyük fabrikaların ve dış ticaretin devletleştirilmesi öngörülmüştür. Küçük fabrika ve ticaretin özel sermayeye tabi kalması sağlanmıştır.

Böyle bir değişikliğe; kişilerin özel mülkleri ellerinden alındığında, çalışmak için itici motivasyonların kalmayacağından, insanlar hükümetin ihtiyaçlarını karşılayacağını bildikleri için, ikinci prensibin söylediği gibi güçlerinin yettiğince değil de, mümkün olabildiğince az güç sarf ederek çalışacak ve böylece toplum çıkarlarını düşünmeyeceklerdi. Çünkü fazla çalışma fazla maaşla ödüllendirilmiyordu.

Kimsenin materyalistik değerlerden başka bir şeyi takmadığı bir ortama 'başkaları için en iyi şekilde çalış!' zihniyetini sokamazlardı. Komünist liderler, bundan dolayı, bu teorilerini değiştirerek, sınırlı bir devletleştirme politikası uygulamakla yetindiler.

İkinci prensip de değiştirilerek işçi sınıfını motive etmek için farklı maaş düzeyleri uygulandı.

Bu değişikliklerin ardından, bunların geçici olduğu ve kapitalist sistemin insanı yeniden kazanmak için yapıldığı mazeretini ortaya attılar. Bu mazeret teorilerini ikide bir

değiştirdikleri ve ayıplarını kapatmaya çalıştıkları temel taşı oldu.

Hâlâ, kapitalizmin bütün ilklerinden kurtulabilmiş değiller. Mesela, faizin kapitalist ekonominin en temel kötülüklerinden birisi olduğunu söyledikleri halde, faizsiz krediler verememektedirler.

Bu başarısızlıklar komünist liderlerin teorilerini gerçekleştirmede dürüst olmadıklarını göstermez. Ancak sistemlerini uygulamaya başladıkları andan itibaren insan tabiatının karışık gerçeğiyle devamlı karşı karşıya kaldılar. Kendi yollarının çelişkilerle dolu olduğunu görerek geri çekilmek zorunda kaldılar, ileride mucizevî sistemlerini tam manasıyla uygulayabilecek bir zamanın olabileceği umuduyla.

Komünizmin üçüncü prensibi sistemin siyasi görüşünü yansıtır. Uzun vadede amacı, hükümet mefhumunu ortadan kaldırmaktır.

Toplumculuk, tam manasıyla kişilerin akıllarına yerleştiği ve herkesin toplum çıkarları için var gücüyle çalışmaya başladığı zaman, hükümetin hiç bir fonksiyonu kalmayacaktır.

Ancak sınıf mücadelesinin hâlâ geçerli olduğu toplumlarda hükümetin proletarya tarafından yürütülmesi gerekir. Böyle bir hükümetin işçi sınıfı için, demokratik olmasına rağmen, diğer sınıflara dikta rejimi uygulayacağı açıktır. Komünizme göre bu gereklidir. Çünkü insanlar kişisel çıkarları nispetinde hareket ettikçe, proletaryan bir hükümet işçi sınıfını korumak ve kapitalizmin kötü güçlerini yok etmek için gereklidir.

Demokratik kapitalizmin aksine, Marksizm'in geliştirdiği komünizm teorisi, belli bir felsefeye oturmuştur. Bu felsefe hayatı tanımlarken, manevi ve ahlaki değerlere, Tanrı inancına ve bu maddi hayattan sonra hareketlerin mükâfatlandırılacağını veya cezalandırılacağına yer ayırmaz.

Kapitalizmin ise gene materyalist bir yaklaşımı olmasına rağmen belli bir felsefi dayanağı yoktur. Yani komü-

nizmin insanla sosyal düzeni arasında belli bir bağ olduğuna inanır. Kapitalizmde bu bağ ya yoktur ya da böyle bir bağ mahiyetinin açıklamasından kaçınılır. Olaya felsefi bir açıdan yaklaşmak gerekirse, komünizmin değerlendirmeye değer olduğu kanaatine varabiliriz.

Komünizmin [ister sosyalizm, ister saf komünizm olsun] genel amacının kişiyi toplum içinde eritmek ve onu kendi kurduğu dengeyi sağlamakta kullanmak olduğu açıktır. Bu toplumu, kişinin çıkarları için harcayabilecek olan kapitalizmin zıddıdır. Bu iki sistem birbirleriyle devamlı çatışma halindedir. Birinde kişisel değerler ön plana alınırken öbüründe toplumsal değerlerin önemi vardır.

Ferdiyetçiliğe ve kişisel kazançlara dayanan bir sistemde fert tabi ki kazanır. Ancak geçmiş yanlışları düzeltmek ve toplum çıkarlarını korumak için ortaya çıkan bir sistemde, birçok ekonomik ve sosyal problemlerle karşılaşır.

Böylece amaçlarına erişmemekle kalmayıp, aynı zamanda tabii haklarını bile düşünmesine izin verilmeyen kişileri tamamen ezerek büyük acılar çekmelerine yol açar.

KOMÜNİZME ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Gerçi komünizm özel mülkiyeti kaldırarak kapitalizmin bazı zorluklarından kurtuldu, ama bu çözümü çok pahalıya mal olan diğer bazı problemler getirdi. Aslında bu sistemin tatbiki o kadar zor ki, böyle bir şeyin ancak diğer bütün sistemler başarısız kalınca uygulanması düşünülebilir.

Her halükarda komünizm, sorunların yanlış bir çözümüdür ve bunun nedeni hastalığı iyi teşhis edememiş olmasıdır. Önerdiği çözümün uygulanması da yan etkiler doğuracak, başka hastalıklara neden olacaktır.

Bu yan etkilerin sayısı oldukça da fazladır. Komünizm, insanın elinden hürriyetini alarak, onu toplumun çıkarları için kullanmak istemiştir. Ancak bu zorlama insan tabiatına aykırıdır. Çünkü bir materyalist her zaman maddiyatçı değerler taşır ve çıkarlarına kendi dar çerçevesinden

bakar. Birçok meşhur komünist lider burada yaptıkları hatayı anlamış ve başarısızlıklarını kabul etmiştir.

Böyle bir ortamda, böyle bir sistemin uygulanması demek, kişileri eriterek toplum çıkarlarına çalıştıracak, her türlü güç dengesini kurabilecek, protestoları susturabilecek kadar güçlü bir kuvvet demektir. Bu tür bir sistemde, bütün haberleşme ve basın araçlarının kontrol altında bulundurulması ve en küçük bir şüphede böyle cezanın uygulanması gerekir ki sevilmeyen bir sistemin devamı ancak böyle sağlanabilir.

Materyalist bir toplumun fertleri, sadece toplum çıkarlarını gözetip, onlar için çalışır ve şahsi bütün motivasyonlarını kontrol altına alırsa, böyle kişilerin toplum için kurban edilebileceği ve toplumsal amaçlardan başka bir niyeti olmayan bir sistem belki kurulabilir. Ancak dünya hayatını, zevklerini tatmin için harcayan materyalistlerin bu çehresini değiştirmek için bir mucize gerekecektir. Herhalde komünistler materyalist olduğu, manevi ve ahlaki değerleri olmadığı halde bu şekilde davranabilecek insanların oluşmasını bekliyorlar. Eğer hakikaten böyle bir şey olursa, durumlarının şimdikinden farklı olacağı muhakkaktır.

Fakat şu gerçek unutulmamalıdır ki, insan haklarından en ufak bir taviz bile verilmemelidir. Yoksa manevi ve maddi değerleri bir arada tutabilen bir sistem olduğu halde, manevi haklarıyla maddi çıkarları arasında seçim yapmak zorunda bırakılacaktır.

Bir kimsenin özel hayatında böyle bir haktan mahrum olduğu ve yediği yemeklerin bile başkaları tarafından kontrol edildiği bir ortamda özgürlük umudu kalır mı? Unutmamak gerekir ki, kişisel ve ekonomik hürriyetler, diğer bütün özgürlüklerin temelini oluşturur.

Bazıları, kapitalist sermayedarların boyunduruğu altında bulunan birinin kişisel haklarından veya seçme ve eleştirme özgürlüğünden bahsedilir mi? diye sorarlar. Saygılı bir hayat ve sağlıklı beslenme temin edilmedikçe fikir hürriyetinin ne gibi bir değeri olabilir ki?

Ancak bu kişiler kapitalizmden başka, kendilerine alternatif olabilecek bir sistemin bulunduğunu unutuyorlar. Bu yüzden de toplumun dengeli gidişatını sağlamak için kişinin saygınlığını ve değerlerini ayaklar altına alıyorlar.

Bütün potansiyeli başkaları tarafından sömürülen sağlıklı ve rahat bir hayat sürdüremeyen ve temel ihtiyaçları karşılanmayan birinin yaşamdan zevk alması beklenemez. Aynı şekilde bu ihtiyaçları karşılansa bile, kendini toplum için her zaman harcamaya, zorlanan, bütün hareketleri izlenen, kendini her zaman tutuklu bulabilecek ve daha da ileri gidilerek sürülebilecek veya yok edilebilecek biri, tabii ki çekingen ve üzüntülü olacak, bu hayattan hiçbir şey beklemeyecektir.

Oysa hem ihtiyaçları karşılanmış, hem de şu dünyada hiç bir şeyden korkmaması gerektiği ve saygınlığını yitirmeyeceği taahhüt edilen biri olmak herkesin rüyası olmuştur. Ama bu rüya ne zaman ve nasıl gerçekleşecek?

Daha önce de belirttiğimiz gibi, komünizm problemlerin temeline ulaşamadığı için hatalı çözümler bularak problemleri daha da vahim bir şekle sokmuştu. Bu yüzden de bazı insani amaçlar belirlemesine rağmen başarılı olamamıştır.

Aslında, sorunların ve yaşanan dramların kaynağı kapitalizmin özel mülkiyet prensibi değildir. Milyonlarca işçinin işsiz kalmasına neden, sanayi devriminin başında yeni teknolojilerin geliştirilmesidir. Emek-Maaş eşitsizliğinin kaynağı da özel mülkiyet değildir. Fakire ve yoksula vermek yerine piyasa değerini düşürmemek için yok edilen mallar özel mülkiyetin neticesi olarak yok edilmemişlerdir. Kapitalistlerin israfı ve tüketimi teşvik etmesi ve böylece işçilere verdiklerini geri almalarını sağlayan özel mülkiyet değildir. Kişilerin, halkın ihtiyacı olan malları, fiyat artışından büyük kârlar elde etmelerini sağlayan piyasadan çekip stok etmeleri ve spekülasyonlar yapmaları, özel mülkiyet mefhumundan doğan şeyler değillerdir. Ve tabii ki, güçlü devletlerin yeni pazarlar ve kaynaklar aramasıyla diğer

devletleri egemenlikleri altına almalarında da özel mülkiyetin pek fazla suçu olduğu söylenemez.

Bütün bu ahlak dışı hareketler, materyalist ve kâr güden bir zihniyetin yaklaşımlarıdır, özel mülkiyetin yanlış kullanımdan başka bunlarla ilişkisi de yoktur. Kapitalist sistemde, tek geçer değer ve bütün bu kötü hareketlerin ve haksız muamelelerin sebebi, materyalizmdir.

İnsan toplumundaki bütün kötülüklerin temelinde yatan materyalizm ve egoizme dayanan bir sistemde yukarıda bahsedilen problemler ister istemez ortaya çıkacaktır, insani sorunları, ancak fertlerin hayata bakış açısını, insan tabiatına uygun bir şekle sokmadan çözmek imkânsızdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAMİ AÇIDAN SOSYAL PROBLEM VE ÇÖZÜMÜ

İSLAMİ AÇIDAN SOSYAL PROBLEM VE ÇÖZÜMÜ

Toplumsal sorunun çözümüne ilk adımı, kapitalizmin özel maddi çıkarlarını, kişilerin temel kriterlerini, hareketlerini ve amaçlarını yönlendiren ana yaklaşımın yaptığına cevap bularak atabiliriz. Böyle bir şeyin arkasında yatan fikir veya prensip neydi? O fikir ki, sonuçta insanlığın felaketinden ve demokratik kapitalizmin [insana saygınlığını ve refahını sağlamaktaki] başarısızlığından mesuldür.

Bu fikri, temel kötülük olarak tanıtır, yok edersek, aslında toplum refahını önlemek isteyen bütün entrika ve oyunları bozmuş, cemiyetin haklarını engellemeye çalışanların karşısına çıkmış olacağız. Böylece özel teşebbüs kavramını sanayi ve diğer üretim sahalarında kullanarak insan refahını sağlamış olacağız.

BU FİKİR NEDİR?

Kapitalizmin azametli yapısını dayandırdığı bu fikir aslında dünyayı ve kâinatı dar bir çerçevede anlayan materyalist bir düşünceden ibarettir. Egoist ve maddiyatçı bir yaklaşım içinde olan, hayatın şu maddi dünyadan başka yönlerinin olmadığına inanan ve bu yüzden de her şeyi yapmakta kendini kısıntısız bir şekilde serbest hisseden ve tabiatüstü bir güç tarafından engellenmedikçe dünyadaki tek amacı zevklerinin peşinden koşmak olan birinin kapitalistleri izlemesi ve onların uyguladıkları programı uygulaması gayet tabiidir.

Kendini sevmek [egoizm] insanın en eski ve en temel dürtüsüdür. Bütün diğer fizyolojik ve sosyal dürtüler bun-

dan kaynaklanır. Çünkü kendini sevmek demek, mutluluğu ve zevki nefsinde hissetmek, nefsine [bünye ve vücuduna] zarar verebilecek olan acı, sızı ve eziyetlerden nefret etmek ve bunlardan kurtulmak içgüdüsüdür. İnsanın hayatını kazanmaya ve temel ihtiyaçlarını sağlamaya zorlayan bu duygudur. Bu, bazen o kadar ileri gider ki, kişinin bazı şeylerin nefsine hakikaten ağır geldiği ve ölümünün onun için daha iyi ve kolay olacağı zannıyla intihar etmesine temel neden olabilir.

Bu dürtü, insan kişiliğini etkileyen ve farkında olmadan [bilinçaltımıza yerleşmiş olduğundan] hareketlerini belirleyen kaçınılmaz bir gerçektir, insani zevk aldırmadan, sadece başkaları için zorluklara sokmak ve gönüllü olarak eziyet olabilecek işlere gitmesini sağlamak imkânsızdır. Böyle bir şey ancak insan tabiatı temel bir değişikliğe uğrarsa olacaktır.

Hatta toplumda şerefle anılan kahramanlık bile psikolojik temelde egoizme dayanır, insanlar genelde çocukları ve arkadaşları için fedakârlıklar yapar. Hayatını manevi ve ahlaki değerler için tehlikeye sokar. Ancak bunların hepsinde de yaşanılan zorluklar ve tehlikeler sonunda nefsi tatmin ve zevk ana hedeftir.

Böyle düşününce hayatı hem egoizm hem de fedakârlıkla açıklayabiliriz, insanın hem yiyecek, içecek ve cinsellik gibi maddi ve fizyolojik, hem de fedakârlık, yardımseverlik gibi ahlaki ve manevi değerlere dayanan türlü türlü şeylerden zevk ve nefsi tatmin olabilecek geniş bir kapasitesi vardır.

İnsanın bazı şeylerden zevk alma kapasitesi [kabiliyet], o kişinin o konulardaki doğal ve kazanılmış yeteneklerinin kendine sağladığı başarıya bağlıdır. Bazı durumlarda bu kabiliyet kendiliğinden oluşur. Diğer bazı durumlarda da bu tamamen özel bir öğrenme ve uygulama süreci gerektirir. Ancak bütün bu durumların hepsinde itici güç egoizmdir ve kazanılmış olan yeteneklere bağlı olarak insan davranışlarını kontrol eder.

Bir adamın aç birinin elindeki yemeğe atılmasını da, başka birinin fakirlere yemek vermesini de bu türüyle açıklayabiliriz. Gerçi ilk adam da ahlaki ve manevi değerlerden zevk alabilir, ancak bu duygu geliştirilmediğinden dolayı kendini gösterememektedir. Oysa ikincisinde geliştirilmiş olduğundan, onun maddi bir şeyi feda ederek manevi zevk almasını sağlamıştır.

Öyleyse, insan hayatını değiştirecek bir sistem uygulamaya koyulmadan önce insanın bu tabiatını düşünerek zevk ve tatmin olaylarına bakışını değiştirmemiz gerekir.

Eğer bu egoizm hissi kişilerde sadece maddi kaynakları kullanarak zevk ve tatmin sağlayacak bir şekilde abartılırsa ve bunlar ön planda tutulursa, fertlerin tek amaçları maddi zevklerini devamlı bir şekilde koruyacak olan mal ve serveti mümkün olduğu kadar fazla toplamak olacaktır.

İnsanların ilgisini kapitalizme çeken işte bu tabiî maddi kavramlardır. Bu durumda, komünist düşünürlerin sandığı gibi özel mülkiyetin kaldırılmasıyla ve sadece maddi kavramlara suçu yüklemekle, problem çözülür mü?

Komünist teorisinin kanunlarını, aslında kapitalizmin materyalist kökeninden türemiş asiler olarak anlamak gerek. Çünkü onlarla kapitalistlerin arasındaki tek fark fikirlerini belirli bir felsefeye dayandırmış olmalarıdır.

Kaç kişi şahsi çıkarlarıyla toplumun çıkarları çatıştığında bütün zorluklara ve öbür tarafa zevk ve kişisel kazanç sağlamasına rağmen toplumsal hizmeti seçip başkalarına hizmet edecektir?

Üst derecedeki yetkilerin kritik kararlar aldığı zamanlarda kim onların toplumlarının çıkarlarına sadık kaldıklarına garanti verebilir? Toplum çıkarlarını koruyacak bir sistem var mıdır?

Egoizm dürtüsü sırf özel mülkiyete bağlı değildir. O yüzden de özel mülkiyeti kaldırmak egoizmi pek etkilemeyecektir. Bu dürtü kendini değişik ortamlarda değişik şekillerde gösterebilir.

Yeni komünist liderlerin, eskilerinin yaptığı yolsuzlukları açıklamaları bunun bir delilidir.

Devletleştirme politikasıysa, ekonomik sistem altında çalışan kapitalist sermayeyi ve kişisel hakları devlete devreder. Ancak devlet, materyalist ruhlu ve şahsi çıkarlarını düşünen insanlardan müteşekkildir. Bu kişiler kendi haklarını diğerlerin den önce gözetecek ve fedakârlık yapmayacaktır. Bu durum devletin gücünden dolayı kitlelerin felaketi olacaktır.

Asıl tehlike materyalizm ve bütün servetin devletin elinde olmasıdır. Özet mülkiyetin kaldırılışıyla, bütün vatandaşlar büyük bir şirketin işçileri olacak, onun yöneticilerinin ellerine bakacaklardır.

Kapitalist şirketlerle karşılaştırıldığında, bu şirket bir farklılık gösterir, ilkinde yöneticiler kârı ön plana çıkarırlar ki, bu devlet şirketinde amaç değildir. Ancak olayları yönetenler hâlâ materyalistik değerler taşıdıklarından kendi çıkarlarına çalışırlar.

PROBLEMİN ÇÖZÜMÜ

Dünyanın sorunlarını çözmesi için iki alternatif var.

Bunlardan ilki insan tabiatını maddi bazı değerlere inanmasına rağmen kendi çıkarlarını feda ederek toplum çıkarlarını gözetecek bir şekle sokmaktır. Bu ancak kişinin egoizm dürtüsünü toplumculuk hissine dönüştürerek ve onu toplumun bir parçası olduğuna inandırmakla olabilir. Böyle bir şey başarıldığı an kişiler otomatikman toplum değerleri için çalışmış olacaklardır. İkincisi ise, kişilerin dünya hayatına bakışlarını değiştirerek maddiyattan başka şekilde anlamalarını sağlayarak yeni bir hayat biçimini ortaya çıkarmaktır.

İlk alternatif komünist liderlerin kullandığı metoddur. Dünya da büyük bir değişimin gerçekleşeceğini ve insanların otomatikman toplum hizmetine girmeye başlayacaklarını söylerler. Bunun için hastanın ameliyat masasında kendini doktora teslim etmesi gibi, toplumun kendisini hükü-

mete teslim etmesi gerekir. Ancak ameliyatın ne kadar süreceği ve hastanın ameliyat masasında ne kadar kalacağı belli değildir.

Komünizmin tavsiye ettiği bu şartsız teslimiyet, kapitalizmin, aslında insanların şahsiyetlerini eritip, kanlarını emerken, onları hayalî hürriyetlerle kandırdığı dizginsiz adaletin delilidir.

Marksistler bu egoizm dürtüsüne başka bir şekilde bakarak, sosyal problemlerin insan fıtratını değiştirerek çözülebilineceğini savunmuşlardır. Onlara göre, bu his normal bir insan içgüdüsü değildir. Egoizm, insanların kişisel değerlere daha fazla önem vermelerine neden olan özel mülkiyetin ortaya çıkardığı sosyal çevrenin zorlamasıyla doğmuştur.

Eğer kapitalizme bir yenilik getirilirse ve sistemin benimsediği özel mülkiyet modeli yerini sosyalist toplumsal mülkiyete bırakırsa toplum değişecek ve kişisel çıkarlar, artık egoizm kalktığından toplumsal çıkarlar içinde eriyecektir. Bu değişiklik uyum içinde olacak; temel üzerinde kurulan yapıyla tam bir mutabakat sağlayacaktır.

Marksist görüş bu konuda çok hatalıdır. Çünkü sosyal çevre egoizm ilişkisini ters anlamış, egoizmin özel mülkiyet ve sınıf kavgasından çıktığını sanmıştır. Ancak durumu böyle olsaydı, özel mülkiyete aşırı bağımlılık ve sınıf mücadelesi hiç ortaya çıkmayacaktı.

Eğer hakikaten bir kişi, içinde egoizm hissetmese çıkarlarını bu kadar koruyacak bir sistem kurar mıydı?

Aslında ekonomik ve siyasi alanlarda ortaya çıkan sosyal olaylar kişilerin bu egoizm hissinin neticeleridir. O his ki; nefsin insanı en çok zorladığı bir iştir, bazı neticelerini değiştirerek yıkılamaz. Özel mülkiyeti kamuya devretmek, aslında gerçeklerden kaçmak ve onu farklı bir yönden algılayarak değiştiğini zannetmektir.

Marksist görüş bile kabul edildiğinde [yani egoizmin nedeninin özel mülkiyet olduğu teorisi], özel mülkiyetin

kaldırılması egoizmin sosyal çevrede sonu olacak manasına gelmez.

Egoizm sadece maddi çıkarlara hükmetmez. Aynı zamanda kişiye nefsinin itibarını kazandıracak ve onu koruyacak her şeyi yapmaya zorlar. Özel mülkiyetin kaldırılması bu yüzden etkisizdir. Çünkü sosyalizmde hâlâ nefse hoş gelecek şeyler vardır, mesela parlamentoda yer kapmak gibi. Bu gibi kimseler kendilerini, halkın efendisi sanır, proletarya üzerine bir dikta rejimi kurarlar. Aslına bakılacak olursa bu, sosyalizm için gereklidir. Çünkü ancak böyle devletleştirme çabalarının sonucunu alabilirler. Bu durumda da, nefsi körükleyen bu gibi olaylar olur. Kişileri bu seviyelere gelme umudu sarar.

Birinci alternatifin ne kadar değeri var, gördük. Özel mülkiyetin kaldırılmasıyla problemlerin çözümlenemeyeceğini, insanların hislerini değiştirmeyeceğini anladık.

İkinci alternatif İslam tarafından sunulmuştur. Bu din, insanın sosyal problemlerinin çözümü için hayatın maddi tarafının değiştirilmesine inanır. Komünizm gibi özel mülkiyeti kaldırarak işe başlamaz. Her şeyden önce, var oluşun ve evrenin maddi tarafıyla bir mücadeleye girer. O kuracağı sistemin temelini oluşturmak için ne ferdi topluma hizmet için köle, ne de toplumu temsil eden hükümeti kişilerin çıkarları doğrultusunda hareketleri için hizmetkâr yapar.

İslam'da hem toplum hem de fertler özel haklara sahiptirler ve kişiler arasındaki ilişkiler maddi ve ahlaki olsun saygıyla karşılanır. Sosyal demokrasi denen sistemdeki gerçek problemi gören İslam, böylece insan tabiatına aykırı kanunların neden olduğu kötülükleri yok etmeyi başarmıştır.

Çünkü yaşanan facialar ve dramların asıl kaynağının, insan hayatının tek amacının kendi yaşamı olduğunu söyleyen ve bunu, onun bütün hareketlerinde yansıtmasını sağlayan maddiyatçı yaklaşım olduğunu anlamıştır.

İslam'a göre kapitalizm parçalanmaya mahkûmdur, ama bunu komünistler öyle sandıklan için değil kapitaliz-

min birçok çelişki içerdiğini ve bu ortamda özel mülkiyetin onu kaçınılmaz sona doğru götüren faktörleri hızlandırdığını fark ettiği için söyler. İslam siyasi, ekonomik ve sosyal felsefe düzeyinde kendi mantığıyla hareketle diyalektizmin inanılmaz kavram ve görüşlerine karşı çıkar ve özel mülkiyeti çelişkiler çıkarmayacak bir şekilde sosyal sistemde bütünleştirir.

Demokratik kapitalizmin düşüşü, evrene bakış açısının yanlışlığından dolayı kaçınılmazdır. Çünkü İslam, maddi kavramlar üzerine bir sistem kurulamayacağını savunur.

Bu durumda insanın, kendine, materyalizmden başka bir sistem kurabilmek için, bir felsefeye sarılması lazımdır. Bunun yanı sıra, ışığında dünya problemlerine bakabilecek ve toplumun refahını sağlayabilecek, doğru bir siyasi görüşe sahip olmaları gerekir. Ancak böyle bir görüşte ve hayata türlü türlü çelişkiler sokabilecek olan diğer yaklaşımları bertaraf ederek, yeni bir dünya hayatına ve böylece kalkınma ve refaha doğru bir adım atabilir.

İnsanları doğru ve hatasız bir yaklaşım içine sokan ve hatasızlığın ve gerçeğin tek kaynağına inanmalarını sağlayan İslam, her hareketin özüne Allah rızasını yerleştirmiştir.

İnsanlar sonuçta Allah'ın rızasına göre yargılanacağı inancına sahiplerse, dünyadaki ana hedefleri mümkün olduğu kadar bunu kazanmak olacaktır. Bu yüzden de, ne kişisel kazanç çok büyük kâr ne de kayıp çok büyük bir zarar olarak gözükecektir.

İslam bu temel hedefe varabilmiş kişilere önem vermiştir. Tam ve parlak kişilikler bunu pratiğe dökebilmiş kişilerdir. Hem böyle bir değişiklik insan tabiatına karşı da değildir. Egoizm tabii bir insan içgüdüsüdür ve tarihte de bunun aykırı bir durumuna rastlanmamıştır. Eğer böyle bir içgüdü olmasaydı, cemiyetlerin olmadığı dönemde insan ihtiyaçlarını karşılayamaz ve kendini tehlikelerden koruyamazdı. Bu işleri yapacağına kendi cinsinden olanları arar

ve bu fonksiyonlarını gördürmek için bir cemiyet kurmaya çalışırdı.

Eğer bu his doğal olmasaydı insan tabiatı için bu kadar önemli ve hassas bir noktada bulunmazdı. Bu noktanın kabulü, insanlık sorunlarını halledecek çözüm için temel olmalıdır, insan tabiatıyla uyuşmayan sistemlerse, doğru çözümden ve gerçeklerden uzak olacaklardır.

DİNİN MİSYONU

İslam, diğer hiçbir felsefi görüşün [doktrinin] yapamayacağı bir görevi üstlenmiş büyük bir misyondur. Çünkü bütün yüksek ve yapıcı amaçlar din temeli üzerinde gerçekleşebilir. Ahlaki [manevi] değerlerle egoizm arasındaki güçlü bağı [insan tabiatının parçası] ancak din kurabilir.

Diğer bir deyişle din, hayatın tabii hareket tarzının temelini oluşturan egoizmle, refah ve adaletin sağlanması için gereken hayat standardını birleştirir, insan normalde kendi çıkarlarını toplumunkilerden üstün tutar. Ancak onu cemiyetin adil ve haklı çıkarlarına döndüren ve egoizmden doğabilecek felaketleri önleyen dindir.

Bunu yapmak için iki metod uygulamıştır;

1- Din, hayatın gerçek açıklamasını yapmıştır. Bu hayatın aslında sonsuz bir dünyaya giriş olduğunu ve kurtuluş için bu kısıtlı ve kısa hayatta Allah'ın rızasını kazanmak olduğunu söyleyerek kişinin, hem kendi hem de cemiyetin çıkarlarını korumasını sağlamıştır.

Sosyal adaleti sağlamak için İslam, kişileri birbirleriyle uyum içinde olmaya teşvik eder. Onlara toplumun iyiliği için yapılan her şeyin çok büyük mükâfatı olduğu anlatılır.

İslam'ın bu hayat görüşü, kişilerin istekleriyle cemiyetin ihtiyaçlarını uyum içine sokar. Çevresine dar bir çerçeveden bakan materyalizmin aksine, İslam, kişiye daha derin bir anlayış ve kısa vadede sağlayacağı kâr veya zarardan ilerisini görme kabiliyeti kazandırır.

Allah [c.c] Kur'an'da şöyle buyuruyor;

"O gün [kıyamette] insanlar, amellerinin karşılığı kendilerine gösterilmek için [rütbelerinin] fırka fırka [kabirlerinden] çıkacaktır.

"Kim de, zerre miktarı bir kötülük işlerse, onun cezasını görecektir." [Zilzâl; 6-8]

"Medinelilere ve civarlarındaki çöl bedevilerine, Resulûllah'ın emrine aykırı hareket etmek [ve yaptığı savaştan geri kalmak] uygun olmadığı gibi, kendisinin bizzat katlandığı zahmetlere onların da katlanmaya rağbet etmemeleri yaraşmaz. Muhalefetin caiz olmayışının sebebi şudur; Çünkü onların, Allah yolunda çektikleri bir susuzluk, bir yorgunluk, bir açlık, kâfirleri kızdıracak bir yeri çiğnemeleri ve düşmana karşı bir muvaffakiyete erişmeleri yoktur ki, mukabilinde kendilerine salih bir amel yazılmış olmasın. Çünkü Allah, güzel amel edenlerin mükâfatını zayi etmez."

"Onların Allah yolunda harcadıkları küçük ve büyük bir nafaka ve geçtikleri bir vadi olmaz ki, [bunun karşılığında] Allah, yapmakta olduklarından daha güzelini kendilerine vermek için hesaplarına yazılmış bulunmasın." [Tevbe; 120-121]

Bunlar, aslında ilk metodun kullandığı dikkat çekici örneklerdir. Bu manevi alıştırmalar, kişisel ve toplum çıkarları arasında bir uyum sağlamayı amaçlarlar.

İslam içgüdü ve fizyolojik dürtülerle sağlıklı bir hayatın bir arada gitmesini sağlar, insan isteklerini öyle bir şekle sokar ki, o artık kendi çıkarlarıyla toplumunkilerin birbirlerinden ayrılmayan parçalar olduğuna inanır.

2- Din bir taraftan kişilerin istekleriyle toplumun çıkarlarının uyum içinde olmasını sağlamak, diğer taraftan da kişileri kendine has manevi bir antrenmana sokarak toplumun insani ve ahlaki değerlerini geliştirmek için kullanılmıştır, insanın türlü türlü his ve dürtüleri vardır. Açlık, susuzluk ve cinsellik gibileri maddi olup, anında ve otomatikman beliriverirler. Diğer bazı dürtülerse, çalışma ve öğ-

renimin sonucu ortaya çıkan belli bazı değerler sonucu ortaya çıkarlar.

Kişi başıboş bırakıldığında, zamanla, maddi dürtülerin manevi olanlara nispetle daha ağır bastığını ve manevi dürtülerin ya tamamen kaybolduğunu veya hiçbir gelişme göstermeden kaldığını gözleyebiliriz. Oysa ona doğru olana uymasını din öğretir. Onu ahlaki değerlerine saygı göstermeye ve bunlarla uyuşmayan kişisel çıkarlarını da unutmaya din alıştırır. Ancak bunu, asla kişinin benliğini yok ederek, kişinin nefsini sevmesinden doğan dürtülerini öldürerek yapmaz. Bilakis, insan tabiatını öyle güzel bir şekilde yoğurur ki, artık bu ahlaki değerler doğrultusunda hareket etmek, kişiye zevk verir.

İşte, insan istekleriyle ahlaki temizlik arasındaki uyum bu iki tedbirle sağlanabilir, ilk tedbir, insana doğru bir bakış açısı sağlar. Eşitsizlik ve adaletsizliklerle dolu kötü bir hayat yaşamak yerine, insana doğru bir ahlak standardını, ancak böyle bir bakış açısı sağlayabilir.

İkinci ilkenin dayandığı temelse, kişiye uygulanan ahlaki antrenmanların onun benlik sevgisiyle çatışmayacak bir şekilde uygulanmasıdır, İslam, bu iki temel ilkeyle cemiyetin en köklü hastalıklarına cevap bulabilir.

Bu hayatı sonsuz bir hayatın tarlası yapan düşünceye, 'ahlak kavramı', böyle bir ahlaki egzersizin sonucunda gelişen hislereyse, 'ahlaki hisler' denir.

Bu kavram ve hisler, İslam'ın ortaya koyduğu ahlak standardının temelini oluşturur. Bu standardı da, kısaca Allah rızası olarak tanımlayabiliriz. Toplumsal hayatın bütün yönleri, bu kritere göre yargılanacak, insanlığı doğruya, adalete ve bilgiye eriştirecektir.

Maneviyat kavramı ve ahlaki hisler, İslam'ın hem kişiyi hem de cemiyeti ele alan, ikisine de hakkını veren iki özel uygulamasıdır. Buna göre, İslam'da ne kişi hukuki ve siyasi çevrelerin en önemli kriteri, ne de toplum hükümetin önem verdiği ve lehine kanun koyduğu tek kavramdır.

Böyle bir kavram ve hislerden geliştirilmemiş olan bir sistem ya ferdiyetçi olup cemiyeti zorluklara ve tehlikelere sürükleyecek, ya da kişilerin his ve duygularını öldürerek, büyük bir ihtimalle, kişilerin his ve dürtüleriyle iktidardaki sistemi bir çatışmaya zorlayacaktır, ikinci örnekteki cemiyet çökme tehlikesiyle devamlı olarak karşı karşıyadır. Çünkü iktidar sırf devlet çıkarlarını güttüğü sürece, toplumu oluşturan fertlerin ihtiyaçlarını düşünmeyecek, hatta yerini sağlamlaştırmak için onların karşısına çıkacaktır. Ancak ne kadar zorlarsa da, tam teşekküllü bir sistemin kaynağını oluşturan fertlerin ihtiyaçlarını düşünmeyecek, hatta yerini sağlamlaştırmak için onların karşısına çıkacaktır. Ancak ne kadar zorlasa da, tam teşekküllü bir sistemin kaynağını oluşturan ahlaki anlayış ve hislerin noksanlığından dolayı, her zaman çökme tehlikesi içinde olacaktır.

Kısaca, dengeli bir toplum, temelinde böyle bir ahlaki kavramı barındırması gerekir ki, maneviyatı devamlı aşılayan bir sistem kurabilsin. Yoksa hiçbir teori, kesin bir cevap bulamaz.

Ama biz, evrene ve hayata bakış açımızı unutur, kişiyi ahlaki hislerinden soyutlar, maneviyatın gerçek değil de hayat mahsulü olduğunu söyler ve bütün ahlaki değerlerin temelinde ekonomik [veya mesela, *Freud*'un söylediği gibi cinsel] etkenlerin olduğunu varsayacak olursak, böyle bir toplumun refahından ve istikrarından konuşmak hayal olacaktır. Böyle bir istek ancak ve ancak insanlar makineleştirilirse olur.

Aslında İslam'ın insanı bu konuda eğitmesi de o kadar zor değildir. Çünkü daha önceki dinler buna ortam sağlamış, insanlar da belli bir temel oluşturmuştur.

İnsanlık belli bir gelişme düzeyine geldiğinde, İslam, karanlıkları delen feneriyle insanlık bayrağını kaldırmış, çok geniş tabanda ahlaki ve manevi değerleri savunmaya başlamıştır.

Böylece çeyrek asırlık bir süre için, bütün amacı evrensel kardeşliği aşılayarak bütün insanları tek çatı altında

toplamak ve bunları örnek bir toplumsal yapılanmaya götürecek olan kanunları koymak olan bir ideolojik devlet kurmuştur

Bu devletin iki temel sorunu vardı.

1- İnsanları bu ideolojiye bağlı olarak organize bir şekilde eğitmek.

2- Kişilerin bu ideolojiden kaymamalarını sağlamak için onlarla tek tek ilgilenmek.

İslam'ın sosyal hayat ideolojisi suni değildir. Bilakis, çok derin kökleri olan, çok detaylı bir analizdir. Toplumun bakış açısını, yaşam tarzını, yapılanışını, siyaseti, ekonomiyi, değer yargılarını, kültürleri ve genelde bütün kâinatı kapsar.

Diğer bütün teoriler, ya evrene dar bir açıdan suni bir şekilde yaklaşır ve böylece fikirlerini hiçbir felsefeye dayandırmaz, ya da salt materyalizme dayanır ki bu da insanlık için bir belâdır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM'DA ÖZGÜRLÜK VE GÜVENLİK

İSLAM'DA ÖZGÜRLÜK VE GÜVENLİK

Yukarıdaki tartışmalardan da anlaşılacağı gibi, kapitalist düşüncede hâkim olan unsur, özgürlük; sosyalizmde ise emniyet hissidir.

Bu durumda biz İslam'la kapitalizmi hürriyet, Marksizmi emniyet kavramları üzerinde yoğunlaşan bir analiz ve tartışmaya sokmalıyız. Özgürlük kelimesini, kavram olarak, başkalarının egemenliğinin, başkalarına bağımlılığın yokluğu olarak ele alabiliriz. Bu tanım, hem İslam'da hem kapitalizmde aynen kabul görmüştür. Farklılıklar, bu kavramın değişik yorumlarından doğar.

Hürriyet kelimesi en eski İslam kaynaklarında bile mevcuttur ve İslam kültürüne Batı'dan girmiş değildir. *Hz. Ali* [r.a]; "Başkalarına köle olmayınız, çünkü Allah sizi hür yaratmıştır." demiştir. Keza, İmam *Cafer el-Sadık*'da şöyle diyor; "Şu beş şartı taşımayan en şanssız kişidir, çünkü hayattan hiç zevk almaz; doğruluk, pratik zekâ, alçak gönüllülük, iyi ahlak ve hürriyet."

Kapitalist toplumun sunduğu hürriyetle, İslam'ın gittiği yerlere götürdüğü ve topluma bahşettiği hürriyet arasında çok büyük farklar vardır, her ikisine mahsus, hayat tarzları ve kâinat anlayışlarına uygun bir hürriyet yorumları vardır. Kapitalist kültürün sunduğu hürriyet şüphecilikle başlar. Oysa İslam'da, hürriyet Allah'a olan güçlü bir imanın yansımasıdır. Bu iman, İslam'ın getirdiği devrim ve hürriyetin bizzat kaynağıdır. Bu iman kuvvetlendikçe, hürriyetin devrimsel gücü de kat kat artacaktır.

Kapitalizm'deki hürriyetin yorumu pozitiftir. Çünkü esasta kişi kendinin efendisidir ve hiçbir dış güce maruz

kalmadan isteğini kendisi seçebilir, işte bu noktadan hareketle kurulan modern kurumlar, tek tek bireylerin hürriyetlerini kullanarak, onları sömürme imkânı bulabilmişlerdir. Oysa İslam, hürriyeti kişide yenilikçi [reformist] özellikleri bırakacak bir şekilde yorumlar. Böylece insanı bütün sahte tanrıların egemenliğinden kurtarmaya çalışır. O sahte tanrılar ki, tarih boyunca insanı en alçak mertebelere, hayvanlardan daha vahşi durumlara düşürmüşlerdir.

İslam bu kapsamlı hürriyetin temelini Allah'a inanç olarak alır. Bu inanç, insanın kendi kendisinin efendisi olduğunu değil de, Allah'ın egemenliğini savunur ve böylece insanı diğer hâkimlerin zincirinden kurtarır. Allah'a bir kulluk borcu olduğunu kabullenen bir insan, aslında Allah'tan başka kimsenin kaderini belirleyici ve üzerinde egemenlik kurucu bir gücünün olmadığına inanmaktadır.

Kapitalizmde hürriyet kişinin doğal hakkıdır; bu hakkı istediği zaman kullanabilir. Oysa İslam'da bu durum farklıdır, İslam'da hürriyet, kişinin Allah'la olan kul-ilah ilişkisinde çok yakından bağlıdır, İslam kimsenin hürriyetini teslim etmesine ve başkasının kölesi olmasına izin vermez. *Hz. Ali* [r.a]; "Başkalarına köle olmayınız, çünkü Allah sizi hür yaratmıştır." demiştir. Kişi hürriyetinden sorumludur. Hürriyet kavramında sorumsuzluk diye bir şey yoktur.

Temelde, İslam ve kapitalizmde kullanılan hürriyet kavramlarındaki yorum farkı bundan ibarettir. Bu konuyu biraz daha açmak gerekir.

KAPİTALİST KÜLTÜRDE ÖZGÜRLÜK

Kapitalist kültürde özgürlük kavramı, modern Avrupa tarihinin başlangıcıyla birlikte Avrupa düşünce ve biliminin temellerini sarsan bir entelektüel reform hareketi sonucu, zor şartlar altında gelişmiştir. Bu reformların eşiğinde, bütün entelektüel ve düşünce putları yıkılmış ve parçalara bölünmüştü.

Batılı aydınlar kâinat ve hayat hakkında daha önceki çoğunlukla dini yorumlara tamamen zıt, bu felsefelerle bağdaşmayan yeni yeni kavram ve teoriler buldular.

Bu entelektüel hareketle, Batılı aydın kâinat hakkında yeni fikirler geliştirdi ve bunların öncekilerle zıtlaşmasından dolayı geçmişine şüpheyle bakmaya başladı. O, dünyanın, güneşin bir aynası olduğunu ispat eden *Kopernik*'in bakış açısıyla, dünyanın sabit olduğuna ve diğer gök cisimlerinin onun etrafında hareket ettiğine inanan *İskenderiyeli Ptolemy*'nin dünya görüşünün birbirinden çok farklı olduğunu gördü. *Galileo* ve diğer bilginlerin bulduklarının, rahiplerin ve *Thomas Dante* gibi daha önceki düşünürlerin savunduklarıyla tamamen zıt olduğunu da gördü. Bu durumda geçmişteki bütün inançlarını yıkarak, son bin yıldır yaşamakta olduğu yaşam tarzından kurtulmaya çalıştı.

Modern dünya eski dünya kavramına tamamen ters kaldığı ve insan çevresini araştırmak, gerçekleri bilimsel metotlarla bulmak istediği için, maddi ve fizik ötesi [metafizik] dünyalar arasında bir ilişki sağlayan dini inançları yeniden gözden geçirmek ve yeni buluşlardan önce hayatın temelini oluşturan fikirlere yeni bir anlayışla bakmak gerekti.

Böyle bir ortamda, Batı dünyasının dine şüpheyle bakması gayet normaldir. Zaten, din duygusu kilisenin "engizisyon mahkemeleriyle" bu fikirlere karşı giriştiği zulümden dolayı zayıflamıştı. Dinin bu gerileyişiyle birlikte hayatın temelini oluşturan ahlaki değerler de mesnetsiz kalmıştı. Bunun nedeni, bu değerlerin dinle çok yakından bağlantılı olmalarıydı.

Dinin ortadan kaldırılmasıyla, bu manevi değerlerin de ortadan kalkacağı gayet barizdir. Tarih bunun şahididir. Eski sofistlerin bütün ahlaki değerlerini sırf dine karşı olan şüphelerinden dolayı reddettikleri herkes tarafından bilinir.

Aynı hikâye, Batılı insanın dini görüşleri bu şüphe tarafından buğulanmaya başlamasıyla, tekrar etmiştir. Bütün

ahlaki değerlere karşı başkaldırarak, onları çağdışlılıkla ve gericilikle suçladı.

Böylece, "kişisel hak ve hürriyetler" ve "fikir hürriyeti" kavramları bu şüpheye [septisizme] ters bir reaksiyon olarak doğmuştur, inanç sistemine ve değer yargılarına karşı gelen Batılı insan, onu nefsinin efendisi yapmayan ve onun belli bir yaşam tarzına uymasını sağlayan her türlü yetkiyi reddetti. Bu şekilde, "kişisel hak ve hürriyetler", "fikir özgürlüğünden", bu da yaygın olan şüphecilikten doğmuştur.

Sıra "ekonomik hürriyetlere" gelmişti ki bu, kültürel akışın yepyeni bir safhasıydı.

Şimdiki bütün kavramlarına, isteklerine ve değer yargılarına temel oluşturan kişisel hürriyete inandıktan ve hayat, dünya, yaratıcı, ödül ve ceza beklentisi hakkındaki dini görüşlerini bir tarafa attıktan sonra, modern insan, dikkatini yeni hayatın sunduğu bütün fırsatları en iyi şekilde kullanmaya ve eline geçen bütün maddi zevkleri tatmaya verdi. Tamamen hür olan modern insanın tek amacı, maddi zevklerini tatmin etmesinde anahtar rolünü oynayan servet kazanmak oldu.

Bu noktada ekonomik hürriyetin temellerini kurmak ve modern kültürün yeni tanrısı olan para kazanabilmek için bütün kaynakların harekete geçirilmesi gerekli olmuştu.

Modern kültür ne kadar entelektüel ve dini kavramlardan uzaklaşmış, para hırsı cemiyette ne kadar azmışsa, o kadar da dini ve ahlaki değerlerden uzaklaşılmıştır. Ekonomik dürtü o kadar artmıştı ki, *Marx,* Batı tarihinin bu kritik noktasında, kişilerin tek motivasyon noktasının ekonomik endişelerden doğduğunu sanmıştı.

Ekonomik hürriyet, siyasi hak ve hürriyetlerden ayrılamaz. Çünkü hükümetin koyabileceği siyasi engelleri önlemek, iktisadi sahada tamamen serbest faaliyetlerin yapılabilmesi için şarttı.

Serbest ekonominin başarısı için devletin başında bir hükümete ihtiyaç vardır. Çünkü fertlerin, hiçbir kuvvetin

onların kâr sağlamalarını ve hedeflerine erişmelerini engelleyecek gücü olmadığına inanmaları lazımdır.

Böylece, Batılı insan, en samimi bir şekilde benimsediği ve savunduğu kültürün temel öğe ve kanunlarını kurmuş oldu.

Şimdiye kadar Batı toplumunun gerçekleştirdiği hürriyet kavramının safhalarını gördük. Bu kavramın başlangıçta şüphecilik ve karışıklıktan doğduğunu, daha sonra gerçek bir inanca dönüştüğünü artık biliyoruz.

Batılı insan herhangi bir gücün buyruğuna girmeyi ters karşılıyor. Hürriyete olan bu inancı kendi kendisinin efendisi olduğuna en samimi bir şekilde inanmasından doğmakta. Bundan sonra attığı adımsa, artık Tanrı ve ölüm sonrası hayatla olan bütün bağlarını koparmak.

İSLAM'DA ÖZGÜRLÜK

İslam'da özgürlük kavramı Batı'dakinden tamamen farklıdır, İslam nazarında özgürlüğün yalnız negatif bir sonucu vardır. Başka bir deyişle, İslam'da özgürlük diğerlerinin hâkimiyetinden kurtaran ve elini kolunu bağlayan kelepçeleri kırma amacına yönelik bir hareketi ifade eder.

"O peygamber onlara, uygun olanı emreder ve fenalıktan meneder, temiz şeyleri helal, murdar şeyleri haram kılar, onların yüklerini indirir, ağır tekliflerini hafifletir. Bu peygambere inanan, hürmet eden, yardım eden, onunla gönderilen nura uyanlar, işte onlar saadete ererler." [Araf; 157]

İslam, Batı'da geçerli olan pozitif özgürlük kavramını reddeder. Çünkü İslam, eşitlik haklan ve özgürlüğün, insanın, kendi hâkimiyetinden veya hayatını isteği biçimde şekillendirmesinden kaynaklandığına inanmaz, İslam, insanı yalancı tanrıların köleliğinden kurtarır ve onun özgürlüğünü yalnız Allah'a ibadette görür.

Bu görüş, İslam'da temel alınarak her şeyden önce insan Allah'ın kuludur. Böyle olduğu gibi o kendisini hiçbir gücün hâkimiyetine teslim etmemeli, İslam nazarında insan

Allah'a kulluk bakımından bütün canlı ve cansızlarla aynı derecededir ve İslam'da özgürlüğün temeli tevhid ve Allah'a olan samimi imandır, öyle bir iman ki o, tarih boyunca insan haysiyet ve şerefini zedeleyen bütün putçu kuvvet ve sistemleri yıkar.

"De ki; Ey Kitap ehli! Ancak Allah'a kulluk etmemiz, O 'na bir şeyi eş koşmamak, Allah'ı bırakıp birbirimizi rab olarak benimsememek üzere, bizimle sizin aranızda müşterek bir söze gelin."

Eğer yüz çevirirlerse; 'Bizim Müslüman olduğumuza şahit olun.' deyin."

"İbrahim onlara şöyle söyledi; 'Yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz? Oysa sizi de, yonttuklarınızı da Allah yaratmıştır."

"Allah'tan başka taptığınız putlar da sizin gibi yaratıklardır. Eğer doğru sözlü iseniz, onları çağırın da gelsinler bakalım."

[Al-i İmran; 14, Saffat; 95-96, Araf; 184]

"Ey mahpus arkadaşlarım! Ayrı ayrı bir sürü tanrılar mı daha iyidir, yoksa her şeyden üstün olan Allah mı?" [Yusuf; 39]

Böylece İslam insanın, her türlü köleliğe karşı Allah'a tam ve samimi bağlanması ve onun hâkimiyetini kabul etmesi neticesinde onu özgür kılar ve başkalarıyla olan ilişkilerinde serbest ve bağımsız yapar, ayrıca onun Allah ile olan ilişkisini daha yüksek, daha sağlam bir seviye ve dereceye çıkartır.

Gerek İslam olsun gerek Batı olsun her iki kültür de özgürlük kavramını tanımasına rağmen, iki özgürlüğün temelleri farklılık arz eder. İslam kendi özgürlük kavramını yalnızca Allah'a olan tam teslimiyete dayandırır, oysa Batı kültürü metafizik veya manevi gerçeklere şüpheci bir gözle bakar, bu yüzden özgürlüğü insanın kendi hâkimiyeti teorisine dayandırır.

İslam'da özgürlük kavramı Tevhid ve Allah'ın hâkimiyetine sıkı bir bağlılık [iman] esasına dayanır. Bir Müs-

lüman'da iman bağları kökleşir ve iyice oturursa kendi haysiyet ve özgürlüğü daha ikna edici bulur. Böylece baskı ve köleliğe karşı direnci ve takati artar.

Batı'da özgürlük kavramı tamamen, kökten farklıdır, çünkü o tatmin, istikrar ve ikna sonucu değil şüphe, kargaşa ve isyan sonucu ortaya çıkmıştır.

İslam ve kapitalizmdeki özgürlük kavramlarını karşılaştırmak için, özgürlüğü iki sınıfa ayırırız.

a- Ferdi planda olan özgürlük ki biz buna ferdi özgürlük diyoruz.

b- Sosyal planda olan özgürlük ki bu da üç bölümden oluşur; Fikir özgürlüğü, siyasi veya politik özgürlük, ekonomik özgürlük.

Kişisel özgürlük, bir insanın, gerek bağımsız ve münzevi bir hayatı, gerek toplum içindeki hayatı olsun, onun davranışlarını belirler. Diğer üç özgürlük ise onun toplumla olan münasebetlerini belirlediği gibi kendi fikirlerini diğerleri karşısında açıklamasını da mümkün kılar ve ayrıca onun, kendi reyine göre hükümetin oluşumunda ve ekonomik alanda bir etkiye sahip olmasını sağlar.

KİŞİSEL ÖZGÜRLÜK

Modern Batı kültürü cemiyetin bütün fertlerine yeterli hak ve hürriyet verebilmek için bütün tedbirleri almıştır ve bu kimselere, başkalarının hak ve hürriyetlerini etkilemeyecek şekilde bu hak ve hürriyetten istifade hakkı tanımıştır. Batı adamının özgürlüğü başkalarının özgürlüğü ile sınırlanmıştır.

Böyle bir hürriyetin, insan düşüncesi ve hisleri üzerine indireceği darbenin Batı'da hiçbir önemi yoktur. Çünkü orada herkes herhangi bir hayat biçimine ayak uydurmakta serbesttir ve kendi yetki sınırları içinde uygun gördüğü tarzda bu özgürlüğünden yararlanabilir. Mesela likör içmek isteyen birisi kendini kaybedene kadar likör içme hakkına sahiptir, çünkü başkalarına zarar vermedikçe kendi hürriyetinden istifade edebilir.

Bir müddet insanlar bu serbestlik ve özgürlüğün tatlı havasına kendilerini o kadar kaptırmışlardı ki, asırlar boyu onları tutsaklaştıran bağları kırmak ve hayatlarını istedikleri gibi şekillendirmek için artık hür olduklarını zannettiler. Fakat bu tatlı rüyalar fazla uzun sürmedi. Kısa zamanda bu insanlar, böyle bir hürriyetin bir serap olduğunu anladılar ve bütün hayal ve emelleri suya düştü. Fakat bir kere bir insan kendini belli bir yolda buldu mu, sonuçlarına bakmadan, hemen bu alışageldiği yol üzerinde süratle ilerler ve yönünü değiştiremez. Bütün bu uçurumlara rağmen onlar için yegâne teselli de, yine şu 'insanın kendisine uygun gördüğü ve benimsediği yol, özgürlüğün yoludur' inancıdır.

Bu acı gerçeğe İslam tam on dört asır önce vakıf idi ve işte bundan dolayıdır ki onun hürriyeti, Batı'nın hürriyet anlayışı gibi, yüzeysel ve tezatlarla dolu değildir. İslam'da hürriyet mefhumu daha derin ve kapsamlıdır, işte İslam bu özgürlük ve hürriyeti öyle bir şekilde sunar ki, o sadece harici zincir ve engelleri kırmak ya da yıkmakla kalmaz, aynı zamanda bu engellerin dâhili kaynaklarını kökünden kurutur.

Böylece İslam, insanoğlunun tarihte şahit olduğu en sade ve en tedrici bir özgürlük ve hürriyeti insanlara temin eder,

Batı'da özgürlük sınırsız bir hareket özgürlüğü ile başlamış ve kölelikle birlikte çok çeşitli tutsaklık ve baskılarla son bulmuştur. Oysa İslam'da özgürlüğün kaynağı oldukça farklıdır. O, Allah'a tam bir teslimiyetle başlar ve çok meziyetli bir özgürlük, her türlü tutsaklık ve kölelikten kurtuluşla son bulur.

İslam'ın attığı ilk büyük adım insanı kendi şeytani tutkularının pençesinden kurtarmak olmuştu. İslam nazarında özgürlük, insana belli bir yol gösterilip o yolu istediği şekilde takip etmesi emredilmesi anlamına gelmez, insan gerçekten ancak kendi başına farklı yollar üzerinde gidişini tertip edebildiği ve insani kişilik ve şahsiyetini muhafaza edebildiği sürece özgürdür. Böyle bir çaba ancak İslam tara-

fından gösterilmiştir. O insanı evvela kendi tutkularının esaretinden kurtarmıştır. O, insanın tutkularını, insanı motive eden ve onu kontrol eden bir kuvvet yerine, ihtiyaçlarını bildirmek ve gidermeğe yarayan bir araç, bir vesile kılmıştır. Eğer insan tutkularına hâkim olamıyorsa, o zaman özgürlüğünü daha ilk baştan kaybetmiş olur, çünkü onun yaratılış amacı ve onu hayvanlardan ayıran diğer uzuv ve özellikleri tutkularına teslim edilirse ve onlardan bağımsız görev yapamaz hale gelirse, o zaman bu kimsenin elleri bağlı değilse bile hâlâ tutsaktır.

Gerek insan olsun gerek hayvan olsun, her ikisinin de kendi irade ve istekleri üzerine hareketlerini yönlendirdikleri malumdur. Fakat hayvanlar, hareketlerini dürtü ve içgüdülerine göre belirler, oysa insan kendi amacına yönelik hareket etme ve tutkularına hâkim olma yeteneğine sahiptir, işte bu, ikisi arasındaki temel farkı oluşturur ve insanın özgürlüğü de işte bu noktada yatar.

İşte şu anda Batı kültürünün yaptığı gibi, bu güç ve yeteneği köreltir, suni bir özgürlük duygusu aşılar ve kendi tutku ve arzularını ön plana çıkarmayı teşvik edersek, insanı yavaş yavaş hayvani tutku ve temayüllerine karşı koyma ve direnme güç ve özgürlüğünden mahrum etmiş ve temel arzularının karşısında desteksiz bırakmış oluruz.

Diğer yanda, eğer ta en baştan, aslında özgürlüğün gerçekteki ifadesi olan bu gücü geliştirirsek, insanı, insani bir yolla eğitebilir ve ona hayatının amacının hayvani arzular peşinde koşmaktan daha ulvi olduğunu öğretmiş oluruz. Bu durumda yaratılışın gayesini anlamak için çaba göstermenin, değersiz maddi zevklerin muhafaza ve istifinden onun için çok daha hayırlı olacağını anlayacaktır. Aslında insani tutkularının tutsaklığından kurtarabilirsek, gerçek manada özgürlüğüne kavuşacaktır ve böylece temel arzu ve hayvani zevklerinin bir engeli olmadan kendi davranışlarını tayin edebilecektir. Müslümanlara kendilerine has bakış açısı vererek onların standartlarını değiştiren ve ufuklarını genişleten Kur'an'ın temel misyonu buydu.

"Kadınlara, oğullara, kantar kantar altın ve gümüşe, nişanlı atlar ve develere, ekinlere karşı aşırı sevgi beslemek insanlara güzel gösterilmiştir. Bunlar dünya hayatının nimetleridir, oysa gidilecek yerin güzeli Allah katındadır." [Al-i İmran; 14]

Bu iç mücadele insanlığın hürriyetine doğru atılmış ilk ve temel adımdır. Başka bir yerden kaynaklanan herhangi bir özgürlük, hayal mahsulü ve suni olmaktan ileri gidemez ve en nihayet bağ ve zincir olmaya mahkûmdur.

Kur'an'ın, insanlığı tutkularının boyunduruğundan ve tutsaklığından kurtarmak için kullandığı metod, İslam'ın insanın terbiye ve her türlü eğitiminde kullandığı genel metodun aynısıdır. Bu metod Tevhidi, yani Allah'ın Birliğini tanıma metodudur. İslam insanı dünyevi kölelikten ve fani zevklerden kurtarıp, onu Allah'ın rızasına ve cennete bağlamıştır, İslam nazarında Tevhidi tanımak, insan için her türlü dâhili kölelikten gerçek hürriyete bir teminattır ki, bu da, dolayısıyla her türlü köleliğe karşı bir hürriyetin ta kendisidir.

Daha önceki konuda söylediklerimiz, bu kaynaktan ne kadar büyük sonuçların zuhur ettiğini ve İslam'ın insan özgürlüğü telakkisinin Batı'dakinden ne kadar farklı olduğunu göstermeye yeterlidir. Kur'an tarafından kurtarılmış bir millet sadece bir ayet ile içki kullanımını reddedebilir, çünkü bu millet iradesine hâkimdir ve hayvani tutkularından bağımsızdır. Başka bir deyişle, bu millet kendine, kendi hayatına karışma fırsatı veren bu özgürlüğün tadını çıkarmıştır.

Fakat modern kültür ile eğitilmiş ve kendi özgürlük damgasıyla donatılmış bir millet bütün örtbas ve saklamalara rağmen azim ve irade namına bir şeye sahip olmadığı kendi hayatı üzerinde bir hâkimiyeti bulunduğunu göstermiştir. Çünkü bu milletin iç tutkuları serbest değildi. Ayrıca maddi zevk ve ihtirasları tarafından o kadar sarılmıştır ki kendini kaybetmiştir.

İşte bu yüzden ABD'nin içkiye karşı başlattığı o büyük kampanyası bir fiyasko ile sonuçlanmıştır. Bütün maddi ahlaki kuvvetlerin ve sosyal faaliyetlerin seferber edilmesine rağmen, bu millet alkolün lanetinden kurtulamamıştır.

Bu büyük fiyaskonun sebebi ise Batı insanının gerçek özgürlüğü tanımadığı ve bu özgürlüğe sahip olmadığı gerçeğidir. Batı insanı belki entelektüel tabanda tatmin olmuş olabilir, fakat hâlâ kendi tutkularına 'Hayır' diyebilmiş değildir. Bu yüzden 'Yasaklama Kanunu' yürümemiştir.

İslam nazarında dâhili özgürlük ve istikrar bir toplumun temel taşıdır ve bu toplumun alt yapısını oluşturur. Bir insan, eğer kendi arzu ve isteklerinin hâkimi değil ve ayrıca tutkularını yönlendirme gücüne sahip değilse hiçbir zaman sosyal çevrede özgür olduğunu gösteremez.

"Ardında ve önünde insanoğlunu takip edenler vardır; Allah'ın emriyle onu gözetirler. Bir millet kendini değiştirmedikçe, Allah onların durumunu değiştirmez. Allah bir milletin fenalığını dileyince artık onun önüne geçilemez. Onlar için Allah 'tan başka hami de bulunmaz."

"Bir şehri yok etmek istediğimiz zaman, varlıklılarına emir veririz, ama onlar yoldan çıkarlar. Artık o şehir yok olmayı hak eder. Biz de onu yerle bir ederiz."

TOPLUMSAL ÇERÇEVEDE ÖZGÜRLÜK

İslam insanı içten özgür kılmak için kat'i bir gayret gösterdiği gibi onu sosyal çerçevede özgür kılmayı şiddetle savunmuştur. Ferdi planda İslam, insanı özgürlüğüne kavuşturmak için onu bu özgürlüğünden alıkoyan ve mahrum eden tutkularından kurtarmıştır. Sosyal planda ise bir kimsenin başka bir kimse üzerinde inkıyat ve baskısını kaldırmıştır.

"De ki; Ey Kitap Ehli! Ancak Allah'a kulluk etmeniz, O'na bir şeyi eş koşmamak, Allah'ı bırakıp birbirinizi rab olarak benimsememek üzere, bizimle sizin aranızda müşterek bir söze gelin. Eğer yüz çevirirlerse 'Bizim Müslüman olduğumuza şahit olun' deyin."

Tevhid, her insanı, bir olan Allah'a karşı münasebette aynı kefeye koyar ve ne bir milletin başka bir milleti boyunduruğu altına almasına, ne bir zümrenin başka bir zümreyi sömürmesine veya özgürlüğüne saygısızlık etmesine, ne de bir kişinin başkalarına üstünlük taslamasına müsaade eder.

Görüyoruz Kur'an-ı Kerim'in üstünlük davasına karşı açtığı savaşta kullandığı teknik, onun, insanı kendi tutkularından kurtarmak için kullandığı yol ve tekniğin aynısıdır.

Tevhid, İslam'ın verdiği bütün mücadelelerin yegâne silahıdır, insan Allah'ın kul ve kölesi olmayı kabul ettiği zaman bütün sahte ilahları bir yana iter, böylece herhangi bir fani ve dünyevi güç veya otorite karşısında kendisini alçak ve aciz görmez. Bir kimsenin bir başkasına olan o zelil ve hakir teslimiyeti ancak şu iki sebepten kaynaklanabilir.

a-Tutkuların köleliği ki, bundan dolayı bir kimse kendi nefsanî arzularını doyurmayı üzerine alan [taahhüt eden] herkese boyun eğer.

b- Köle olmanın [ince, gözden kaçan] zayıf noktalarının bilinmeyişi, yani yabancı tanrı ve sahte ilahların gururuna yol açabilecek noktaların bilinmeyişi.

Fakat İslam yalnızca insanı kendi tutkularının köleliğinden değil, putçu vehim ve hurafelerden de kurtarmıştır. Yani bu konudaki bilinmeyen noktalara açıklık kazandırmıştır. Buna bağlı olarak Kuran-ı Kerim der ki;

"Allah'tan başka taptığınız putlar da, sizin gibi yaratıklardır. Eğer doğru sözlü iseniz, onları çağırın da gelsinler bakalım."

İslam'ın putçu sistem ve tatbikatlar üzerindeki zaferi çok doğaldır, çünkü o, Müslümanların akıllarından bu gibi fikirleri tamamen silip atmıştır.

İslam nazarında insan özgürlüğünün gerçek temelleri, insanın ferdi planda arzu ve tutkularının köleliğinden ve sosyal planda putlara [bu putlar bir milletin, bir zümrenin veya bir şahsın putu olabilir] hizmetinden kurtulmakta yatar. Böylece, İslam'ın nasıl olup da bir şahıstan kendisini

kontrol altına almasını ve tutkularına hâkim olmasını beklediğini veya umduğunu daha iyi kavramış oluruz.

Batı kültürü ile İslam arasında temelde büyük bir fark vardır, çünkü Batı, kişiye, diğerlerinin özgürlüğünü kısıtlamamak kaydıyla, elde edebileceği bütün özgürlükleri vermeyi planlar. Oysa İslam, kişiyi nefsi arzu ve ihtirasların ve putların tutsaklığından azad eder ve Allah'ın rızasının sınırlarını ihlal etmedikçe kendi maslahatını yönlendirme fırsatını tanır.

"Göklerde olanları, yerde olanları, hepsini sizin buyruğunuz altına vermiştir. Doğrusu bunlarda, düşünen kimseler için dersler vardır."

Böylece Kur'an bütün evreni insanın hizmetine sunar, aynı zamanda da, bu insana ihtiraslarının köleliğinden bir iç kurtuluş ve putlara hizmetten dış kurtuluşa uygun olacak şekilde sınırlı ve kontrol edilebilecek bir özgürlük tanır.

İslam'a göre özgürlük, maddi menfaat ve zevklerinin peşinde koşmaktan, dünyevi ve fani şeylere bağlılıktan, gerçek özgürlüğü çiğnemekten, zulüm ve baskıya karşı sessiz kalmaktan, hakları tağutlara teslim etmekten apayrıdır, İslam bütün bunları ortadan kaldırdığı gibi insanın kendi kişisel menfaatleri uğruna esas yaratılış amacına kayıtsız kalmasına asla müsaade etmez.

İslam Batı tipi bir hayat şeklini kesinlikle kabullenmez, çünkü bu tarzda bir hayat insanlara özgürlük bahşetmez, bilakis onu tamamen kaldırır. Buna bağlı olarak İslam, insanda hayvani tutkuların hâkimiyetinin bir tezahürü olabilecek hiçbir kavramın gerçekliğini kabullenmez, İslam'da özgürlük kavramı, İslam'ın insanı eğitmek istediği temeller üzerindeki bütün ilmi ve manevi müfredatın bir parçasıdır.

İslam'daki özgürlüğün sosyal plandaki devrimci yönü üzerinde bu kadar önemle durmamız, Batı'da anlaşıldığı gibi, bir sosyal demokratik özgürlük anlamına gelmez, çünkü İslam'daki ferdi özgürlük kavramı Batı'dakinden farklı

olduğu gibi, İslam'ın politik, siyasi, ekonomik ve ilmi özgürlük kavramları da Batı'daki ile uyuşmaz.

Batı'da politik veya siyasi özgürlük kavramı, insanın kendi hâkimi olması ve başkalarının ona bir üstünlüğü olmadığını savunan bir kültürel görüşten kaynaklanmıştır. Aynı zamanda Batı'da politik veya siyasi özgürlük denen şey de bunun bir ürünüdür, çünkü sosyal kanunlar fertlerin hayatını etkilediği ve onları istila ettiği sürece, bu toplumun bütün fertleri [başkalarının ona baskı yapmak, rıza göstermediği bir hareket veya kanunu zorla kabul ettirmek gibi bir hakka sahip olmaksızın] bu kanunları kendi arzu ve menfaatlerine uygun istikametle belirleme hakkı vardır.

Fakat böyle bir siyasi özgürlük hiç de pratik değildir ve özgürlük gibi bir temel kavramla da çelişmektedir, çünkü her toplumda tabii olarak bütün fertlerin görüş ve fikirleri farklıdır. Şayet herhangi bir görüş kabul görmüşse bu görüşe muhalif durumda olan diğer bir zümre ile kendi isteği istikametinde bir hayattan mahrum bırakılmaktadır.

Sonuç olarak da böyle bir görüş ile [yani siyasi doktrini, siyasi özgürlük ile uzlaştırma politikası] cumhurun yeri temel ilke olarak alınmıştır. Fakat gerçekte, böyle bir uzlaşma olamaz. Çünkü azınlığa da çoğunluğa verilmiş olan aynı özgürlük hakları tanınmıştır, ama seçimler azınlığın bu tartışılmaz özgürlük hakkını gasp etmektedir. Bu cumhurun kabul ettiği kanunlar sayesinde, bir zümre hakları ile birlikte diğer zümrenin eline teslim edilmiş olur, sadece ve sadece bu ikinci zümre sayıca çoğunluğu teşkil ettiği için.

Genelde, çoğunluk tarafından tayin edilmiş bir kanun toplumun her kesimi tarafından kabul görür, azınlık bu kanunun taraftarlarının çokluğu karşısında, onun yürürlülüğe girişini artık kabul etmek zorundadır. Fakat bu azınlık hala kendi görüşlerini hâkim kılmak için destek toplamaya gayret eder. Ne olursa olsun, yine de bu doğruluğu her toplumda tasdik edilmemiş bir hipotezden ibarettir. Çoğu zaman, azınlık, çoğunluğun itirazlarından bağımsız olarak kendi görüşüne saplanıp kalır.

Böylece Batı kültürünün politik alandaki bu tarz uygulanması gerçekçi değildir. Ve aynı zamanda despotik ferdiyetçiliğe götürdüğü gibi bunun en iyi tarifi çoğunluğun azınlığa hâkimiyeti şeklinde yapılabilir.

İslam, Batı kültürünün temel görüş ve telakkisini kabul etmez, İslam'ın ve bütün telakkilerinin temeli Tevhid'dir ve buna göre insan yalnız ve yalnız Allah'a kesin ve mutlak bir itaat göstermeye mecburdur. Bütün evrenin yaratıcısı ve Rabbi olan Allah yalnızca insanların hayatlarını düzenleme yetkisine sahiptir.

"Ey mahpus arkadaşlarım! Ayrı ayrı bir sürü tanrılar mı daha iyidir yoksa her şeyden üstün olan Allah mı?"

Hâkimiyet ondan başkasının olmadığı gibi ondan başkasının hakkı da değildir ve bizler ancak ve ancak ona ibadet ve kulluk etmekle emrolunduk, başkalarına değil.

İslam başkalarını kendilerine hâkim kabul edenleri şiddetle kınamakta ve itham etmektedir. "Onlar Allah'ı bırakıp hahamlarını, papazlarını ve Meryem oğlu Mesih'i rab kabul ettiler. Oysa tek Tanrı'dan başkasına kulluk etmemekle emr olunmuşlardı. Ondan başka Tanrı yoktur. Allah koştukları eşlerden münezzehtir."

Böylelikle İslam'da hiçbir şahıs veya zümre, ilahi hâkimiyeti hiçe sayarak, sosyal ve yasamalı bir düzende mutlak güç ve egemenlik kuramaz.

Şimdiye kadar söylenenlerden de anlaşılabileceği gibi, İslam nazarında siyasi alanda insan özgürlüğü, toplumun bütün fertlerinin ilahi emirleri ifa etmede eşit sorumluluğa sahip oldukları akidesi üzerine bina edilmiştir. Resulûllah şöyle buyurmuştur. "Hepiniz çobansınız ve sürünüzden mesulsünüz."

Böylece, İslam'da siyasi özgürlük, şu anda Batı'da yürürlükte olandan çok daha değişik bir şekle bürünmüştür, İslam'da herkes eşittir, fakat yalnızca Allah'a teslimiyetle, hâkimiyetle değil. Bu eşitliğin bir sonucu, her türlü despotizm ve sınıf hâkimiyetinin, siyasi sömürünün ortadan kaldırılması ve insanın siyasi alanda başkalarının hâkimiyeti

altından kurtuluşudur. Bu yüzdendir ki, Kur'an-ı Hâkim, Firavun'un yönetimi ve onun idaresini [despotizmin ve sınıf hâkimiyetinin tam bir tezahürü olduğundan] şiddetle kınamıştır.

"Firavun memleketin başına geçti ve halkını fırkalara ayırdı, içlerinden bir topluluğu güçsüz bularak onların oğullarını boğazlıyor, kadınlarını sağ bırakıyordu; çünkü o, bozguncunun biriydi."

İslam, bir zümre ve şahsın başka bir zümre, kişi veya sınıflar üzerine hâkimiyet kurmasını benimsemiş olan bütün siyasi sistem ve düzenleri reddeder ve onları kesinlikle tanımaz. Çünkü böyle sistem ve düzenler Allah'a teslimiyette ve onun emanetini tutmakta, toplumun bütün fertleri arasındaki eşitlik kavramını ortadan kaldırır.

Kapitalizm işmi altındaki ekonomik hürriyet kavramı yalnızca biçimseldir. Her ferdin, hükümetin müdahalesi olmadan, istediği biçimde ekonomik faaliyet gösterebilme özgürlüğünü temsil eder. Kapitalizm insanlara rahat faaliyet gösterme özgürlüğünü tanır, fakat bu insanların kendi hedef ve amaçlarına ulaşabilmesini taahhüt etmez. Başka bir deyişle onun sadece hedefine ulaşabilmesi için bir şans veya fırsat tanımayı ön planda tutar ve buna büyük önem verir.

Bu, kapitalizmin ekonomik hürriyet kavramının boşluğunu gösterir. Kendi üretici faaliyetini tam manasıyla, istediği şekilde gerçekleştirmemiş veya amacına erişmemiş olanlar için özgürlüğün bir manası yoktur. Batı tipi özgürlüğün sadece dışa dönük bir cezp ediciliği veya ilgi çekiciliği vardır, fakat yüzmeyi bilmeyip de, kendisine yüzmekte serbest olduğu söylenen bir kimsenin hürriyeti kadar gerçekçi ve hakikidir.

Eğer gerçekten de yüzmeyi bilmeyen kişilere yüzme özgürlüğü ya da serbestliği vermek istiyorsak, o zaman ilk önce bu kimselerin emniyeti için bazı önlemler almayız, ilk aşamada bu kimselerin yüzme eğitimleri için usta kimseleri görevlendirmek gerekir, işte ancak bu şartlar altında onlara yüzme serbestliği verebiliriz, işte İslam, ekonomik alanda

bu gibi bir yol tutmuştur, çünkü İslam ekonomik özgürlük ile ekonomik emniyeti bir bütün olarak ele almıştır. Bunları birbirine sıkıca bağlamıştır, İslam'da ekonomik özgürlükten bütün ümmet istifade eder. Müslümanlar, toplum çıkarları uğruna kişilerin özgürlüğünü kısıtlama hakkına sahip değildir, işte bu yüzdendir ki İslam'da hürriyet kavramı ve sosyal emniyet arasında sıkı bir bağ vardır.

Batı'da fikir özgürlüğü demek, herkesin kendi görüşünü beyan etme hakkına ve diğerlerini ona davet etme hakkına sahip olması demektir. Fakat insanlar, özgürlüğün önemli ve bazı temel ilkelerine zarar vermediği sürece, bu haklara sahiptirler, işte bu yüzdendir ki demokratik toplumlar faşist görüşlere, faşistler de demokratik ilkelere düşmandırlar.

Bu hususta İslam konuya daha değişik bir açıdan bakar, çünkü Tevhid inancına ve evren ile onun yaratıcısı olan Allah arasındaki münasebete dayanan İslami inanç sistemi, kapitalizmin ilkelerinden çok daha farklıdır, İslam, insanlara, Tevhid çizgisini aşmadığı sürece [ki bu insanın mutluluk ve özgürlüğünün temelidir] kendi görüşlerini beyan etme hakkını verir. Böylece, her iki kültür de, kendi inançlarına göre olan özgürlük zarar görmediği sürece, insana fikir özgürlüğü tanırlar. Mantıksal düşüncenin geliştirilmesi maksadıyla, İslam'ın fikir hürriyeti programı, popüler tartışmalara ve başkalarının fikirlerine saygı duyar. İslam tamamen bağımsız fikir hürriyetinin, bizzat hürriyet kavramına yapacağı zarardan ve sübjektif görüşlere ve her türlü fikri kabule kadar götüren bir fikir köleliğine yol açabileceği için, Batı kültürü gibi onaylamamıştır.

Ona göre, kişi aklını yeni fikirlere anlam verebilmek ve mantıksal ve doğru olan fikirleri onaylamak için kullanması gerekir. Böyle bir tavır onun sübjektif fikirleri, mantıksız tabuları ve hikâyeleri kabullenmesini engeller, işte bu nokta, İslam'ın iş hürriyetini sağlamak için koyduğu programın temelini oluşturur.

İslam, kişinin iradesini ihtiraslarının köleliğinden kurtardığı gibi, onun düşünme kabiliyetini tabulardan da kurtarmıştır.

"Ey Muhammed! Dinleyip de, en güzel söze uyanları müjdele, işte Allah'ın doğru yola eriştirdiği onlardır, işte onlar akıl sahipleridir."

"Ey Muhammed! Doğrusu senden önce de kendilerine kitaplar ve belgelerle vahy ettiğimiz birtakım adamlar gönderdik. Bilmiyorsanız kitaplılara sorun. Sana, insanlara gönderileni açıklayasın diye Kur'an'ı indirdik. Belki düşünürler."

"Onlara; Allah'ın indirdiğine uyun denilince, 'Hayır, atalarımızı tapar buldüğumuz şeye uyarız.' derler; ya ataları bir şey düşünmeyen, doğru yolda olmayan kişi idiyseler?"

"Yahudi ve Hıristiyan olmayan cennete girmeyecek' dediler; bu onların kuruntularıdır. Ey Muhammed, de ki; 'Sözünüz doğru ise delillerinizi getirin."

İSLAM VE KOMÜNİZMDE SOSYAL GÜVENLİK

İslam'da sosyal güvenlik kavramı, temel özellikleriyle Marksist ilkelere dayanan sosyalist sistemin de uygulanandan farklıdır. İslam ile sosyalizm arasındaki fark, güvenliğin işlemesine ve amacına kadar, geniş bir tabanda yatar, fakat biz sadece onun göze çarpan özelliklerine değineceğiz.

1- İslam'da can emniyeti, Allah tarafından emredilmiş bir insan hakkıdır ve öyle olmakla beraber kültür ve şartların değişmesiyle bu hak hiçbir etkiye maruz kalmaz. Fakat Marksizm'de bu, bir insan hakkı değildir. Ancak, üretim yolları belli bir gelişme seviyesine erişirse, sosyal güvenlik, üretimde daha ileri bir artış için ön şart haline gelir, yani üretim yolları bu seviyeye erişmediği sürece, sosyal güvenliğin bir anlamı yoktur, işte bundan dolayıdır ki, Marksistler sosyal güvenliğin tarihte yalnız belli zamanlarda ortaya çıkmış olan belli toplumların bir özelliği olduğunu iddia ederler.

2- İslam sosyal güvenliğin, İslami toplumlardaki barışçı ve sıkı bağların tabii bir sonucu olduğunu sayar. Böylece ancak İslam kardeşliği esasında böyle bir güvenlik ve emniyet işler. Resulûllah [s.a.a] şöyle buyurmuştur; "Müslüman diğer her Müslüman'ın kardeşidir. O kardeşine kötülük yapmaz, onu yalanlamaz, onu sömürmez. Bu yüzden fakirliği yok etmek için birbirleriyle karşılıklı dayanışma içinde bulunmaları gerekir." Buna zıt olarak Marksizm sosyal güvenliğin sınıf çatışması sonucu elde edilebileceğine inanır. Böylece sınıf nefreti ve sınıf çatışmasını teşvik eder ki bu şekilde bir sınıf diğerlerine üstün gelsin ve bunun sonucu olarak da sosyal güvenlik elde edilsin. Marksist görüşe göre sosyal güvenlik, bir birliği ve evrensel kardeşliği temsil etmez, o sadece sınıf çatışmasına ve vahşi mücadelelere dayanır.

3- İslam'da bir insan hakkı olan sosyal güvenlik, hiçbir sınıf veya zümrenin özel bir hakkı veya elde ettiği bir imtiyaz olamaz ve bu hak üretimde rol almayanlara bile verilir. İslam devleti onlara muhakkak bir kazanç yolu sağlamak zorundadır.

Fakat Marksist teoriye göre, sosyal güvenlik proletarya ile kapitalist sınıf arasında var olan sınıf çatışması sonucu gelişir. Böylece Marksizm'in, bu çatışmaya katılmaya imkânı olmayanlara güvenlik sağlamak gibi bir anlayışı yoktur. Doğal olarak bu kimseler bu çatışmanın çıkarları veya geride bıraktığı artık ve yıkıntıları üzerinde hiçbir iddiada bulunmazlar.

4- Marksizm'e göre, sosyal güvenlik devletin harici görevlerindendir. Oysa İslam'da bu aynı zamanda kişilerin de bir görevidir. Bu hususta İslam iki temel ilke koymuştur. Genel işbirliği ve sosyal güvenlik.

GENEL İŞBİRLİĞİ

Her Müslüman kendi imkânlarına göre başkalarına geçim yolları veya vasıtaları sağlamak zorundadır. Bu ilkeyi yerine getirmek bütün Müslümanlar üzerine bir vazifedir;

hatta şeriatı tatbik edecek bir İslam devleti olmasa da bunu yapmaya mecburdur.

Bir rivayet, bir mü'minin gereken imkânlara sahip olmasına rağmen, başka bir müminin zaruri ihtiyaçlarını karşılamaması halinde, Allah'ın onu ahiret gününde yüzü karanlık, gözleri yerinden fırlamış ve elleri boynuna bağlanmış bir şekilde dirilteceğini ve Allah'a ve peygamberine hıyanet eden hainin o olduğunu ilan edeceğini ve daha sonra onun cehenneme atılacağını söyler.

SOSYAL GÜVENLİK

İslam'da her vatandaşın rahat ve namuslu ve hürmete layık bir hayat yaşamasını temin etmek devletin bir görevidir. Bunu sağlamak için özel ve devlet sektöründen fonlar toplanabilir. Devlet başkanının para toplaması ve bunu Allah'ın emrettiği gibi sekiz tip kişiye dağıtması lazımdır; muhtaçlar, zekât toplayanlar, köleler, mahkûmlar, borçlular, Allah yolunda çalışanlar, İslam'a yakın olanlar ve yoksullar. Paralar bu sınıfların ihtiyaçlarına göre tahsis edilip, fazlası yine halk hazinesine gider. Eğer para yetmezse, o zaman emir kendi kaynaklarından fazla toplayıp sosyal güvenliği tam olarak sağlamak zorundadır.

İSLAM ve DEĞİŞEN HAYAT

Şüphecilerin dilinden hiç düşmeyen bir soru vardır; 20. Yüzyılın sonlarında karşımıza çıkan ekonomik sorunları, İslam'ın esaslarına dayanarak çözmek mümkün müdür? İslam'ın doğuşunun üzerinden on dört yüzyıl geçti. Bu süre içerisinde, toplumsal ilişkilerin akıl almaz bir biçimde genişleyip gelişmesi ve giriftleşmesi göz önüne alınırsa, yine de bu sorunların çözümü İslam'dan beklenebilir mi? Şüphecilerin sürekli olarak ortaya attığı bu sorunun cevabı bizce, İslam'ın, kesinlikle insanlık hayatını her zaman için ve hatta bugün de yaşayan, diri programıyla düzenleyebilecek güç ve dinamiğe sahip oluşudur. Zira İslam'ın servet ve mal

hakkındaki emirlerinden oluşan İslam Ekonomisi iki tür kanunu bünyesinde toplar;

1- Sabit unsurlar; Ekonomik hayatı belirleyen Kur'an ve Sünnet'te açıkça belirtilmiş hükümler,

2- Sabit unsurlardan esinlenip, toplumun her aşamadaki gelişmesine göre ayarlanabilen, değişken unsur ve kanunlar.

Demek ki, İslam Ekonomisi'nde bulunan sabit ilkelerin bir kısmı, her aşamaya göre ayarlanması gereken değişken kanunları belirleyecek şekilde ortaya konulmuştur. İslam toplumunun ekonomik sistemi, ancak sabit kanunlarla değişken kanunların bir espri ve bir ana hedef çerçevesinde birleşmesiyle tam şeklini alır. Değişken unsurları İslam Ekonomisi'nin genel ilkelerinden çıkarmak için;

1- Sabit ilkelerin kapsam ve çerçevesini iyice kavramak,

2- Yaşanılan aşamanın özellikleri ve ekonomik koşulları hakkında geniş bilgi sahibi olmak; genel ilkelerin belirlediği sınırları ve yöntemleri iyice araştırmak,

3-İslam yöneticisi [Veliyy-i Emr]'nin yetkilerinin, fıkhı yönden sınırlarını öğrenerek bu sınırlar içerisinde değişken kanunları uygulaması için Şer'i bir ölçü elde etmek gerekir.

Bundan dolayı İslam toplumunun ekonomik hayatının planlamasını yapmak çok önemli ve aynı zamanda zor bir konudur. Bunu ancak aynı zamanda iktisatçı olan, İslam fakih ve düşünürleri yapabilir.

İSLAM İKTİSADINDA GENEL İLKELER

İslam toplumunda ekonominin tam olarak gelişmesi için gerekli olan değişken kanunları belirleyen genel ilkelerin ana hatları şunlardan ibarettir;

KANUNLARIN YÖNÜ

Bu ilke; Kur'an ve Sünnet'te kesin olarak ortaya konulan bir takım hükümlerin, belirgin ve ortak bir hedefi gerçekleştirmek için meydana getirildikleri belirlenerek elde

edilir. Belirlenen ortak hedef sabit bir ilkedir. Bu hedefi korumak veya en olgun şeklini ortaya koymak için değişebilen yeni kanunlar meydana getirmek gerekebilir. Bu ilkenin açıkça anlaşılması için, hepsi bir hedef ve yöne sahip olan birkaç şer'i hükmü aşağıda sıralayıp, bunlardan bir ilkenin ortaya çıkarılışını göstermeye çalışalım.

1- İslam, tabii kaynakların özel mülkiyete girmesine müsaade etmiyor.

2- İslam, tabiî kaynakları ihya etmeden, onları sadece kendi mülküne katma yoluyla hak elde etmeyi reddetmiştir.

3- Bir tabii kaynak, ihya edildikten sonra tekrar evvelki haline dönmüş ve ihya çalışmalarının izleri kaybolmuşsa, başka birisi gelip onu tekrar ihya etmek ve ondan kendisi için yararlanmak hakkına sahiptir.

4- Toprak gibi tabii kaynakların ihya edilmesi onun genel mülkiyetten çıkıp özel mülkiyete devrolunmasına neden olmaz. Sadece onu işleyen ondan yararlanmada öncelik hakkına sahiptir

5- Bir kimsenin, ihya ve bayındırlık yoluyla bir doğal kaynak üzerinde hak kazanabilmesi için onu, direkt olarak kendi eliyle işlemesi gerekir. Yani kapitalist düzenlerde olduğu gibi bir işçi tutup, onlara gerekli malzemeyi sağlamak yoluyla işlettiği kaynakların gelirine sahip olamaz.

6- Bir kimse yatırım yapmak suretiyle yeraltından çıkardığı kaynaklar üzerinde hak sahibi olamaz. Örneğin, petrol çıkarmak için işçi kiralayıp, onlara gerekli çalışma aletlerini veren kişi çıkarılan petrolün sahibi olmaz. Bu ilke, maden sanayindeki kapitalist uygulamayı tamamen reddetmektedir.

7- Üretim araçlarına sahip olmak, onlarla üretilen mallara da sahip olmak demek değildir. Örneğin bazı kişiler, bir fabrikada başkalarının tekstil araçlarıyla kendi pamuk veya yünlerini ipliğe dönüştürdüklerinde, fabrika sahibi üretilmiş iplikler üzerinde hak sahibi olamaz. Pamuk ya da yün sahibinden ancak o tezgâhların parasını alabilir. Buradan

elde edilen artık değerin tümü, iplik üretimiyle direkt olarak uğraşanlara aittir.

8- Eğer kazanç için kullanılan nakit sermaye garantiye alınırsa, yani sermayenin zarar görmeyeceği şart koşulursa elde edilen kârda sermaye sahibi ortak olamaz. Çünkü bir nevi riba ve faiz olur. Yani sermaye sahibi parasının, bir müddet başkasında kazançsız kaldığı gerekçesiyle, onların çalıştırmasıyla elde edilen kardan pay alamaz. Bütün kar sermayeyi işletene aittir. Sermaye sahibi sadece sermayesini geriye alabilir.

9- Kiracı kira için ödediği parayı sermaye olarak kullanıp başka bir iş yapmadan onu kar vesilesi yapamaz. Mesela bir evi ya da gemiyi veya fabrikayı belirli bir ücretle kiralayıp, sonra da kiraladığı yerde bir bayındırlık yapmadan daha yüksek bir ücretle başkasına kiraya veremez. Veya bir işçiyi belirli bir ücretle tutup daha yüksek bir ücretle başkası için çalıştıramaz.

10- Bir kişiye, gerçek bir mal vermeden borçlu sayamayız. Zira borçta, malın borçluya öncelikle ulaşması şarttır. Buna göre bütün mali senetler geçersizdir.

Batılı kapitalistler, hiçbir iş yapmadan durmaksızın servetlerini çoğaltan bu senetlerin kendilerine altın fırsatlar doğurduğunu görerek, ellerindeki sermayenin on katı sorumluluk kabul edebiliyorlar. Bastırmış oldukları senetleri, belirlenen para yerine borç olarak veriyorlar. Borçluların çoğu senetleri hakiki paraya çevirmeden öylece kullanacağına göre, gerçek sermayesinden daha fazla borç verdiği ortaya çıkmıyor. Fakat bir yandan da serveti durmadan artış gösteriyor. Bütün bunlar, borçta hakiki malın borçluya ulaşması şartına uymamakla oluyor. Bu on hükme dikkat ettiğimizde hepsinden elde edilen ortak bir yön ve hedef vardır. O da, bu hükümlerin tümünün çalışmaya dayanmayan bir kazancı tamamen ortadan kaldırmaya yönelik olmalarıdır. İşte bu hükümlerden çıkarılan bu ortak yön bir sabit hedef ve ilke olarak İslam ekonomisinin değişen kanunlarını belirler. İslam yöneticisi [Veliyy-i Emr], bu hedefi [çalış-

maya dayanmayan kazancı kaldırmayı] gerçekleştirmek için Şeriat'taki sabit kanunlarla çelişmeyen kanunlar çıkararak, toplumu bu yönde yönetmelidir.

SABİT BİR HÜKMÜN AÇIKLANMIŞ HEDEFİ

Kur'an ya da Sünnet'te bir hüküm, hedefiyle birlikte açıkça ortaya konmuşsa, o takdirde bunu gerçekleştirmek için günün ekonomik ve sosyal şartları göz önüne alınarak değişebilen ve değişmesi gereken kanunlar değiştirilebilir.

Yani, bu hedeften değişebilen kanunları koymada temel bir ilke olarak yararlanılabilir. Veliyy-i Emr günün toplumsal ve ekonomik şartlarına göre değişen kanunları koyarak bu hedefi gerçekleştirmelidir. Buna örnek olarak Kur'an-ı Kerim'den şu Ayet-i Kerime zikredilebilir;

"Allah'ın, o [fethedilen] şehir halkından Resulü'ne verdiği fey, Allah'a, Resûl'e [ve Resûl'e] yakın akrabalığı olanlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. Öyle ki [bu mallar ve servet] sizden zengin olanlar arasında dönüp dolaşan bir devlet [güç] olmasın. Resûl size ne verirse artık onu alın, sizi neden sakındırırsa artık ondan sakının ve Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah cezası [îkabı] pek şiddetli olandır." [Haşr Suresi; 7]

Bu nastan anlaşılan; servetin belli bir zümrenin elinde yığılmayıp, herkesin bütün meşru ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde toplumda dengeli biçimde dağıtılmasının İslam kanunlarının hedeflerinden biri olduğudur. İşte bu hedef değişen unsur ve konulara yön veren sabit bir ilke olabilir.

Veliyy-i Emr, bu ilkeye dayanarak malın sınırlı bir zümrenin elinde yığılmasını önlemek ve servetin dağılışındaki toplumsal dengeyi korumak için sabit hükümlerle çelişmeyen her türlü kanunu koyabilir. İslam devleti, bu ilke sayesinde üretimde tekelcilik ve ihtikârın her türüyle mücadele edebilir.

Diğer bir örnek; Zekât hakkındaki birçok hadis, zekâtın, sadece fakirlerin zaruri ve acil ihtiyaçlarını karşılamak

için değil, onların toplumda normal bir hayat seviyesine ulaşmaları için teşri edildiğini açıkça belirtmiştir.

Zekât için belirlenen bu hedeften; Veliyy-i Emr'in bir İslami hedef ve ideal olarak toplumun bütün fertlerinin eşit ya da yaklaşık bir hayat seviyesine ulaşmalarını sağlaması gerektiği anlaşılıyor.

İSLAM'IN ÖNEM VERDİĞİ TOPLUMSAL DEĞERLER

Kur'an ve Sünnet'te üzerinde önemle durulan eşitlik, kardeşlik, adalet, kıst vb. belli bir takım değerler vardır. Bu gibi değerler, Müslümanların yöneticilerinin her çağın yenilikleriyle uyumlu, değişken ve esnek kanunlar çıkarmasını mümkün kılmıştır.

"Ey inananlar! Allah için, daima doğru hüküm verin. Adalete tam uygun şahitlikte bulunun. Bir topluluğa olan kininiz sizi adaletten alıkoymasın. Adil olun ki, bu, Allah'a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır. Allah'tan korkun. Doğrusu Allah, işlediklerinizden haberdardır." [Maide Suresi; 8]

"Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Sizi soylar ve kabileler haline koyduk ki, birbirinizi kolay tanıyasınız. Biliniz ki, Allah katında en iyi olanınız O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Allah her şeyi bilendir, her şeyden haberdardır." [Hucurat Suresi; 13]

İslam'ın belirlediği değerler, değişen kanunlara yön verdiği gibi, İslami kaynaklardaki ekonomik kavramın ve olgulara getirilen özel yaklaşımlar değişen kanunlara ışık tutabilecek niteliktedir. Bu tür yaklaşımların bir örneğini *Hz. Ali*'nin şu sözlerinde görüyoruz; *Hz. Ali*, toplumdaki fakirlik olgusundan söz ederken bu olguyu özel bir yaklaşımla şöyle açıklamıştır; "Fakirin aç kalışı zenginin refahı yüzündendir." *Hz. Ali*'nin tacir ve ticaret kavramlarına ve ekonomide ticaret ve kazancın gerekliliğine olan yaklaşımı, bunun bir başka örneğini oluşturur. *Hz. Ali*, Mısır'a vali olarak tayin ettiği *Malik Eşter*'e yazdığı tavsiyelerde; tacirleri ve zanaat sahiplerini birlikte zikrederek bu iki kesimin eko-

nomik hayatın sürdürülmesinde önemli etkenler olduğunu belirtmiştir. Başka bir ifadeyle bu iki kesimi birlikte zikretmekle ticaretin meşruluğunu zanaat gibi ekonomik hayatın kıvamında müspet rol oynamasına bağlı bilmiştir. "Bir de tacirleri, sanat ve zanaat erbabını tavsiye ederim sana; Onlara karşı hayırlı ol. Onların bir kısmı oturdukları yerlerde ticaretle meşgul olur. Bir kısmıysa bir yerden bir yere gider, mal götürüp getirir; bir başka bölüğü de halkın muhtaç olduğu şeyleri ellerinin emekleriyle hazırlar. Bunlara hayırla muamelede bulun; çünkü onlar faydalı kişilerdir. Gerçekten şeyleri uzun yollar aşarak, beldeler geçerek, ülkendeki karalarda, denizlerde, düzlüklerde, dağlarda gezerek alırlar, getirirler; oysa halkın, o şeylerin bulunduğu yerlere gitmesine ne imkân vardır, ne de gücü yeter." Görüldüğü gibi *Hz. Ali*, tacirin de zanaatçının işindeki önemli rolü paylaştığını açıklamıştır. Böylece tacirin elde ettiği kazancın meşruluğu, onun serveti ve sermayeyi korumak için yaptığı çalışmalara bağlanmıştır. Bu anlayış açısından ticaret, Batı'dakinin tam tersine, sömürge aracı olmaktan çıkıp ekonomik hayattaki gerçek yerini alıyor.

PEYGAMBER VEYA DEVLET BAŞKANLARININ ELİYLE ESNEK KANUNLARIN YÖNLENDİRİLİŞİ

Hz. Resulûllah [s.a.a] ve İmamlar [a.s] iki vazife ve şahsiyete sahiptirler.

1-Allahu Teala tarafından sabit ilahi hükümlerin iletiçileri ve tebliğ edicileridirler.

2- İslam toplumunun önderleri ve yöneticileri olarak, İslam'ın genel ilkelerinde ve mukaddes İslam Şeriatı'nın toplumsal ve insani içeriğinden esinlenen esnek kanunların koyucularıdırlar.

Hz. Peygamber [s.a.a] ve İmamlar bu yetkileri kullanarak topluma ekonomik yönden ve diğer yönlerden değişebilen kanunlar koymuşlardır. Bu unsur ve kanunlar Hz. Peygamber [s.a.a] ve İmamlar tarafından vazedildiğinden, İslam ekonomisinde egemen olan genel bir espriyi açıklayıp, İslam ekonomisiyle hayatın gerçeklerinin bağdaştığını

açıkça göstermektedir. İmamların bu yöntemi kullanması, onu İslam yöneticilerinin her zaman uygulaması gereken bir ilke haline getirmiştir. Veliyy-i Emr bu ilkeden yararlanarak zamanın değişen unsurlarını belirleyebilir. Bunun için pek çok örnek verebiliriz.

1- Bir çok hadiste nakledildiğine göre Hz. Peygamber [s.a.a] toprağın belirli bir süre kiraya verilmesini yasak etmiştir. *Cabir bin Abdullah*'ın naklettiği bir hadiste Hz. Resulûllah [s.a.a] şöyle buyurmuştur; "Kimin bir tarlası varsa kendisi eksin, kendisi ekemiyorsa kiralamadan kardeşine versin, o eksin, Kira olarak başkasına verip de üçte birini, dörtte birini ya da başka bir ücret istemesin." İslam fıkhında yeri kiraya vermenin genel olarak bir mahzuru yoktur. Fakat görüldüğü gibi Hz. Muhammed [s.a.a], toplumsal dengeyi korumak ve çalışmaya dayanmayan servetin bir yerde toplanarak sömürgeciliğe yol açmasını önlemek için Veliyy-i Emr sıfatıyla belli bir süre toprağın kiraya verilmesini önlemiştir. Bilindiği gibi Medine'de hicretten sonra kurulan İslam toplumunun yarısını oluşturan Muhacirler, Ensar'a göre toprak ve diğer imkânlardan yoksundular. Hz. Resulûllah [s.a.a] bu tedbir sayesinde toplumun bir kesiminin diğerleri tarafından sömürülmesini ve böylece toplumsal dengenin bozulmasını önlemiştir.

2- Nakledilen birçok hadiste Hz. Resulûllah [s.a.a], suyun ve otlağın ihtiyaçtan fazlasının, kişinin malı dahi olsa, başka insanlar tarafından kullanılmasını önlemeyi yasaklamıştır. Böylece Hz. Resulûllah [s.a.a] Veliyy-i Emr olarak, Medine toplumunun o günkü koşullarda tarım ve hayvancılığa olan büyük gereksinimi göz önüne alarak, tüketim için gereken malzemeden ihtikâr ve tekelciliği kaldırıp, kişilerin fazla olan su ya da otlaklarını başkalarına vermesini emretmiştir.

3- *İmam Ali, Malik Eşter*'i Mısır'a vali tayin ettiğinde yazdığı mektupta her türlü ihtikâr ve stokçuluğu önlemesini emretmiştir. İmam Ali tacirlerin ekonomik hayattaki rollerini açıkladıktan sonra şöyle buyurmuştur;

"Ama şunu da bil ki, bütün bunlarla beraber, bunların çoğunda açık bir nekeslik, bencillik, faydalı şeyleri gizleyip, saklayıp azalınca değerinden fazla satma gayreti, menfaat düşkünlüğü vardır; ellerinde bulunanları bildikleri gibi satmak isterler; Bu ise halkın zararına sebep olduğu gibi, valilere de buna göz yummak ayıptır, noksanlıktır. İhtikârı men et; çünkü Resulûllah da men etmiştir. Alışveriş güzel surette, adalet terazilerine uygun olarak, bir fiyat belirtilerek yapılsın; iki taraf da, satan da zarar etmesin, alan da." [Nehcü'l-Belağa, s; 377]

İslam'ın ihtikâra böyle kesin olarak karşı çıkması, İslam ekonomisinin, kapitalist sistemde stokçuluğun oluşturduğu yalancı fiyatlara dayanan kazanca, karşı olduğunu gösterir.

İslam'a göre temiz kazanç malların tabii dolaşım süreci içinde elde edilen kazançtır. Malların fiyatlarını belirlemede sadece tabii azlığı etkili olmalıdır. Fiyatlar tacir ve kapitalistlerin sahte olarak icad ettiği azlığa dayanmamalıdır.

4- *Hz. Ali* hilafeti döneminde, sabit kanunlarla zekât konulan dokuz çeşit maldan başka mallara da zekât koymuştur. Bu da zamana göre ayarlanan ve değişebilen bir kanun olarak şunu gösteriyor ki, zekât, İslami bir ülkede ve İslam yöneticisine [Veliyy-i Emr] zaruri gördüğü her zaman bu ilkeden çeşitli şekillerde yararlanabilme imkânını sağlar.

VELİYY-İ EMR İÇİN BELİRLENEN HEDEFLER

İslam dini, genel hüküm ve sabit kanunlarla, Veliyy-i Emr'in gerçekleştirmek veya mümkün olduğu kadar yaklaşmaya çalışmakla yükümlü bulunduğu bir takım hedefler belirlemiştir. Veliyy-i Emr'in bu hedeflerden yararlanarak ekonomik siyaseti ve İslam ekonomisini değişen unsurlarını belirlemesi mümkündür. İslam yöneticisi [Veliyy-i Emr], belirlediği ekonomik siyaset ve değişebilen kanunlarla o hedefleri gerçekleştirmeli ya da toplumsal akımın mümkün olan en büyük hızla onlara doğru ilerlemesini sağlamalıdır.

Örneğin *İmam Musa İbni Cafer*'den nakledilen bir hadiste şöyle buyrulmuştur; "Zekât fakirlere yetmediği zaman İslam yöneticisi, onları muhtaç durumdan kurtarıncaya kadar kendi yanında olan mallardan vermelidir." Bu hadiste yöneticinin kendi yanında olanlardan vermesinin istenmesi; bu alandaki sorumluğun sadece zekâtla değil beytülmalın bütün imkânlarından yararlanılarak gerçekleştirilmesi gerektiğini gösteriyor. Bunun sorumlusu da İslam yöneticisidir. Yani yönetici, İslam toplumunun her ferdini muhtaç durumdan kurtararak, ortalama bir hayat düzeyine ulaştırmalıdır. İslam ekonomisinin temel hüküm ve kanunları bu hedefi gerçekleştirmeye yetmeyince toplumsal şartlar göz önüne alınarak, bu hedef doğrultusunda değişen kanunlar çıkarılmalıdır.

İSLAM TOPLUMUNUN EKONOMİK YAPISI

İslam'ın, gerçekleştirmek istediği adaletin değişen kanunlarla sabit kanunların bileşiminden oluştuğunu daha önce de belirtmiştik. Biz bu kitapçıkta İslam toplumunun ekonomik yapısıyla birlikte, değişen kanunlara temel olabilecek bazı sabit şer'i kanunları ve ilkeleri açıklamaya çalıştık. Bu açıklamalarımızın ışığında İslam toplumunun ekonomik yapısını şöyle özetleyebiliriz;

İslam ekonomisi, tabiattaki bütün tabii servet kaynaklarının Allah için olduğuna inanmaktadır. O servetler üzerinde bir hak kazanmak, sadece çalışma ve iş yapmaya dayalıdır. Tabii kaynaklardan bir mal üretildiğinde, yalnızca çalışan işçi, üretilen malda hak sahibidir. Tabiat ya da üretim araçları, insanın hizmetinde olan birer araç olmaktan öteye geçemezler. İslam ekonomisi, kazancı, sadece çalışma ve iş yapmaya bağlı kılmaya çalışarak, bu esasa dayanmayan her türlü kazanç yolunu kapatmaktadır. Ticaret ve üretim sektörlerinde, sermayenin güvenliğini sağlamaya çalışırken; kapitalist sisteme dayalı kazanç yollarını da tamamen kapatmayı hedef almaktadır. İslam ekonomik sisteminde devlet, toplum içerisinde eşit ya da yakın bir yaşam

düzeyi oluşturmakla yükümlüdür. Bu ise, bir yandan maddi imkânları makul bir şekilde herkese sağlamak, diğer yandan da israfı önlemekle gerçekleşir. İslam ekonomisi, servetin bir yerde toplanmasını önlemek için devamlı olarak toplumsal dengeyi oluşturmaya çalışır. İslam ekonomisinin tam şeklinin uygulanması sayesinde paraya doğal rolü olan alış-veriş aracılığı verilir. Böylece paranın, faiz ve biriktirme yoluyla, servetin bir yerde toplanması aracı durumuna düşmesi önlenir. Kapitalizmdeki stokçuluk, üreticiyle tüketici arasındaki gereksiz komisyonculuk ve enflasyona yol açacak sahte kıtlık icat etmeye yarayan her türlü ticaret yolları yok edilmektedir. İslam devleti, banka sistemini kapitalistlerin daha fazla servet sahibi olması vesilesi durumundan çıkarıp, bütün Müslüman topluma mali yönden destek olup onların servetlenmesine neden olan bir sisteme dönüştürmektedir. Şöyle ki; halkın dağınık ve az olan paralarını bir araya toplayıp, İslam fıkhında belirlenen mudarebe ve şirket esaslarından yararlanarak, yararlı üretim projelerinde kullanacak bir sistem oluşturmalıdır. İslam devleti herkese iş alanı sağlamakla yükümlüdür. Devlet, iş yapmaktan aciz olan ya da iş bulamayanları bütçesinden barındırmak zorundadır. Toplumsal güvenliği sağlamak için devlet, zekâttan bir fon oluşturmalı, ayrıca petrol vb. yeraltı kaynaklarının % 20 gelirini sosyal güvenlik için ayırmalıdır. İslam devleti amme gelirinden yararlanarak; bütün öğretim aşamalarını ve her türlü tıbbi hizmeti parasız olarak herkese sağlamakla görevlidir. Bunun sınırlarını devlet tayin eder.